T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÖFKELİ ŞAHSIN TALÂKI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEVSER ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
PROF. DR. TEVHİT AYENGİN

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÖFKELİ ŞAHSIN TALÂKI

Yüksek Lisans Tezi

Kevser ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

Çanakkale – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kevser ÖZTÜRK tarafından Prof. Dr. Tevhit AYENGİN yönetiminde hazırlanan ve **10/01/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan "**Öfkeli Şahsın Talâkı**" başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN (Danışman)	……
Prof. Dr. Davut YAYLALI	……
Prof. Dr. Mehmet Ali YARGI	…….

Tez No : 10522077
Tez Savunma Tarihi : 10/01/2023

……
Doç. Dr. Yener PAZARCIK
Enstitü Müdürü

../../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)
Kevser ÖZTÜRK
10/01/2023

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Tevhit AYENGİN'e, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen biricik yavrularım İsmail Tarık ve Alperen'e ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kevser ÖZTÜRK

Çanakkale, Ocak 2023

ÖZET

ÖFKELİ ŞAHSIN TALÂKI

Kevser ÖZTÜRK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslâmi Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Tevhit AYENGİN
10/01/2023, 71

Bu çalışmada, öfkeliyken yapılan boşamaların, İslam Hukuku açısından geçerli olup olmadığı hususu ele alınmıştır. Birinci bölümde öfke kavramı ele alınmış, öfke ile insan iradesi arasındaki ilişki irdelenmiştir. İkinci bölümde, talâk (boşama) kavramı ve talâk (boşama) çeşitleri ele alınmış, boşamanın geçerli olabilmesi için gerekli şartlar irdelenmiştir. Öfkeliyken alınan boşa(n)ma kararlarının geçerliliği İslam hukuku açısından ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, öfkeli şahsın talâkının geçerli olup olmadığı meselesi mezheplerin görüşleri bağlamında ele alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamız esnasında, Şâfiî ve Mâlikî hukukçular ile Hanbelî fukahânın bir kısmının öfkeli şahsın talâkını geçerli saydığı, Hanbelî fukahânın son dönem temsilcileri ile Hanefî hukukçuların ise bu halde gerçekleşen talâkın geçerli ve bağlayıcı kabul edilemeyeceğini savundukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Talâk, Öfke, Ehliyet, Mezhep, İrade.

ABSTRACT

DIVORCE OF PERSON IN CASE OF ANGER

Kevser ÖZTÜRK

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Basic Islamic Sciences Master'sThesis

Advisor: Prof. Dr. Tevhit AYENGİN

10/01/2023, 71

In this study, it has been discussed whether divorces made when angry are legal in terms of Islamic law. In the first part, the concept of anger has been discussed, and the relationship between anger and human will has been examined. In the second part, the concept of divorce and the types of divorce have been discussed, and the necessary conditions for a legal divorce have been examined. The legality of divorce decisions made in anger has been investigated considering Islamic law. In the third part, the issue of whether the divorce of the angry person is legal or not has been evaluated in the context of the views of the religious sects.

During the course of our study, it was observed that the Shafi'i and Mālikī jurists and some of the Hanbalī jurists considered the talāq of the angry person valid, while the late representatives of the Hanbalī jurists and the Hanafī jurists argued that the talāq in this state cannot be considered valid and binding.

Keywords: Talâk **(**Divorce), Anger, Legal Capacity, Religious Sect, Will

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ONAY SAYFASI i
ETİK BEYAN..... ii
TEŞEKKÜR..... iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER..... vi
KISALTMALAR..... viii

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Öfke Kavramı ve Mahiyeti 4
1.1.1. Öfkenin Tanımı 4
1.1.2. Psikolojik Açıdan Öfke 5
Öfkeye Sebep Olan Psikolojik Etmenler 5
Öfke Çeşitleri 8
Öfke Duygusunun Dereceleri 8
Öfkenin Belirtileri 12
Öfkenin Sonuçları 14
1.2. Ayet ve Hadislerde Öfke Kavramı 16
1.2.1. Gazap (Gadap) غضب 16
1.2.2. Gayz الْغَيْظ 18
1.3. İrade Kavramı ve Mahiyeti 19
1.3.1. İrade Kavramının Tanımı 19
1.3.2. Öfkenin İrade Üzerindeki Etkisi 21

İKİNCİ BÖLÜM
İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN TALÂK

2.1.Talâk Kavramı ve Kapsamı 23
2.1.1. Talâkın Sözlük ve Terim anlamı (الطلاق) 23

2.1.2.Talâk Çeşitleri 23
Kur'ân ve Sünnete Uygunluğu Açısından 24
Evliliği Derhal Sona Erdirmesi Yönünden 27
2.2. Boşamanın Geçerli Olmasının Şartları 31
2.2.1.Ehliyet Şartları 31
2.2.2. Ehliyet ile İlgili Özel Durumların Boşamaya Etkisi 33
Öfkeli Haldeyken (Gadbân) Yapılan Boşama 34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÖFKELİ ŞAHSIN TALÂKI

3.1.Öfke-Talâk İlişkisi 36
Öfkeli Şahsın Davranışlarının Geçerliliği 36
3.2. Öfkeli Şahsın Talâkı Konusunda Mezheplerin Görüşleri 38
3.2.1. Öfkeli Şahsın Boşaması İle İlgili Rivayetin Değerlendirilmesi 38
3.2.2. Öfkeli Şahsın Boşamasıyla ilgili Mezheplerin Görüşleri 42
Şâfiîler 43
Mâlikîler 45
Hanbelîler 47
Hanefîler 50
3.2.3. Delillerin Değerlendirilmesi 57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ

KAYNAKÇA 64

KISALTMALAR

A.g.e : Adı geçen eser

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

a.mlf : aynı müellif

as. : aleyhi's-selâm

b. : bin

bkz : bakınız

çev. : çeviren

DİA : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB : Diyânet İşleri Başkanlığı

haz. : Hazırlayan

HAK : Hukuk-i Aile Kararnamesi

Hz. : Hazreti

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

vd. : Ve diğerleri

vb. :Ve benzeri

ts. :Tarih yok

thk. :Tahkik Eden

ed. :Editör

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

Evlilik, İslam Hukuku açısından son derece kıymetli bir müessesedir. Eşler arasında nikah akdiyle kurulan bağın, başlangıcından itibaren her aşaması hukukun konusu olmuştur. Evliliğin sağlam temeller üzerinde kurulmuş olmasına büyük önem verilmiş, bununla birlikte bu akdin devamlılığını sağlamanın da önemi vurgulanmıştır.

Başlangıçta iyi dilek ve temennilerle kurulan evlilik birliğinin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmek başta nikah akdinin tarafları olan eşlerin birincil isteğidir. Ancak çeşitli sebeplerle evlilik birliği sarsılabilmekte ve zaman içinde eşler yollarını ayırmak isteyebilmektedirler. Evlenmek kadar boşanmak da İslam Hukuku açısından meşrû bir durumdur. Boşa(n)ma, evlilik birliği kurulurken olması gerektiği gibi karşılıklı rızaya dayalı bir biçimde gerçekleşirse ortada sorun olmayacaktır. Fakat maalesef boşanmalar her zaman karşılıklı rızaya dayalı olarak meydana gelmemekte, bazen evlilik birliğinin haksız gerekçelerle tek taraflı olarak sona erdirildiği de görülmektedir. Bu duruma çoğu zaman makul ve mantıklı bir şekilde düşünmeden bir anlık öfkeyle alınan kararların sebep olduğu da âşikardır. Özellikle yoğun duyguların aklı ve iradeyi baskıladığı durumlarda insanlar daha sonra pişman olacakları kararlar alabilmekte ve sonrasında evliliğin her iki tarafını da etkisi altına alna mağduriyetler yaşanmaktadır. Bu ruh halinin en bilinenlerinden birisi olan öfke de kişiye sonradan pişman olacağı işler yaptırabilen böylesine güçlü bir duygudur.

Evlilik birliğine son derece önem veren İslam Hukuku, öfkeliyken yapılan boşamaların geçerli olup olmayacağı hususunu da tartışma konusu yapmıştır. Evlilik, kişinin yoğun duygular altındayken iki dudağının arasından bir anda çıkıveren cümlelerle sona erdirilebilecek sıradan bir bağ değildir. Aksine, evliliğin sonlandırılmasıyla ilgili olarak alınacak karar pek çok açıdan ele alınması gereken hassas bir konudur. Özellikle de evlilik birliğinden doğan çocuklar mevcut ise, bu kararın akıl süzgecinden geçirilmesi elzemdir. Ancak maalesef taraflar bazen sağduyulu davranamayarak, öfkelerine yenik düşerek aldıkları âni kararlarla evlilik birliğini sona erdirebilmektedirler. Sonrasında pişmanlık yaşayabilmekte ancak durumu düzeltmek için ne yapacaklarını bilemez halde oradan oraya savrulmaktadırlar. İslam Hukukçuları yaşanan olumsuzlukları göz önünde

bulundurarak meseleyi ele almış ve öfkeliyken yapılan boşa(n)maların hukuken geçerli olup olmadığı hususunu tartışmıştır.

Çalışmamız; öfkeliyken alınan boşa(n)ma kararlarının hukuken geçerli olup olmaması konusunu Kur'an ve Sünnet ekseninde masaya yatırıp, tarihsel süreçte konuyla ilgili ortaya çıkan görüşleri ortaya koyarak bu konuda mezhepler arsında oluşmuş olan fikir ayrılıklarının sebeplerini irdelemeye çalışmaktadır. Bunu yaparken öncelikli olarak konuyla ilgili yapılmış çalışmalar tespit edilmiştir. Geçmişten günümüze konuyla ilgili olarak ortaya çıkan mezheplere ait görüşlerin tesbiti, o mezhebin en meşhur kaynaklarından elde edilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak en kapsamlı ve ilk müstakil eserin İbn Kayyım el-Cevziyye'ye ait olduğu tespit edilmiştir. *İğasetu'l-lehfan fi hukmi talâki'l-gadbân* adlı bu eserde müellif konuya özel önem atfederek hangi şiddet derecesindeki öfkenin talâkı geçersiz kılacağını ele almıştır.[1] Bu risalenin Türkçe çevirisi de yapılmış ve yayınlanmıştır.[2]

Araştırmamız esnasında, öfkeli şahsın talâkı meselesinin, klasik fıkıh literatüründe ayrı bir başlık altında ele alınmadığını gördük. Bu meseleye; daha çok *kinayeli lafızlarla boşama* başlığı altında veya yapılan boşamalarla aynı başlık altında değinildiğini tespit ettik. Bu sebeple araştırmalarımız esnasında öfkeli şahsın talâkı ile ilgili görüşlere mezheplerin en temel kaynaklarından ulaşabilmek oldukça zor oldu. Özellikle İbn Kayyım'a kadar olan tarihsel süreçte Furû-ı Fıkıh eserlerinde "talâk" bahsinde geçen birkaç cümlelik görüşlere ulaşabildik. Genellikle bu görüşler de "kinayeli lafızlarla yapılan boşamalar" başlığı altında yer alıyordu. Bununla beraber, konuyla ilgili görüşlerin bir kısmına da, *ikrah, sarhoşluk, hata vb.* yollarla yapılan boşamalar ile ilgili bölümlerde ulaşabildik. Elimizden geldiğince her mezhebin ana kaynaklarında meseleye dair fikirler bulmaya çalıştık. Daha sonra geçmişten günümüze kadar meseleyi ele almış kaynak, eser, makale vb. bilimsel çalışmalara ulaşmaya çalışarak görüşleri olabildiğince derledik.

---

1 Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-lehfan fi hukmi talâkı'l-gadban*, nşr. Muhammed Afîfî, (Beyrut-Riyad:el-Mektebetü'l-İslâmî-Mektebetü Ferkad el-Hânî, 1986).

2 Muhammet Ali Danışman, "İğasetü'l-Lehfân fi Hükmi Talâki'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, (2007), 247-282

Öfkeli şahsın talâkı ile ilgili Türkçe literatürde çok fazla çalışma olmamakla birlikte, tezimiz açısından yol gösterici kabul edebileceğimiz bazı makaleler mevcuttur. Bunlar, Sabri Erturhan'a ait, *İslam Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı*[3], Fatih Çınar ve Nasi Aslan'a ait olan, *Öfkeli Şahsın Boşaması İle İlgili Rivayetin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi*[4] isimli çalışmalardır.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "öfke" kavramını ele alarak bu duyguyu, insan davranışlarına ve dolayısıyla insanın yaşamına olan etkilerini anlamaya çalışacağız. Ayrıca irade kavramına değinecek ve öfkenin irade üzerindeki etkilerinden bahsedeceğiz. İkinci bölümde ise, "talâk" kavramını ele alacak ve çok fazla ayrıntıya girmeden talâk çeşitlerine değineceğiz. Burada konumuzla bağlantılı olarak talâkın hukuken geçerli ve bağlayıcı olabilmesi için gerekli şartları ele alacağız. Özellikle ehliyet şartlarına değinecek ve ehliyet arızalarıyla bağlantılı olarak öfkeyi ele alacağız. Üçüncü bölümde ise öfke-talâk ilişkisini ele alarak, öfkeli şahsın talâkının İslam hukuku açısından bağlayıcılığının olup olmadığını irdelemeye çalışacağız. Konuyla ilgili olarak, öfkeliyken yapılan boşamaların geçerli olduğunu savunanlar ile geçerli olmadığını savunanların delillerini ele alacak, ana kaynaklardan başlamak üzere günümüze kadar bu konuda mezheplerin görüşlerine yer vermeye çalışacağız.

Aile kavramının içinin boşaltılmaya çalışıldığı, boşanmaların arttığı, sudan sebeplerle bir anlık kızgınlık ve öfkeyle evliliklerin sona erdiği böyle bir dönemde bu çalışmamızın oldukça anlamlı olduğunu düşünüyoruz. İnsanın kendini anlamasının, zaaflarını fark etmesinin, duygularıyla yüzleşmesinin ve daha da önemlisi "öfke" gibi coşkun duygularını kontrol edebilmesinin yaşadığımız çağda oldukça önemli olduğunun altını çizmek istiyoruz. İnsan hayatının son derece değerli olmasından hareketle, insanın mutlu veya mutsuz olmasına sebep olan en önemli alanlardan biri olan evliliğin ve aile hayatının nasıl daha iyi olabileceğine dair kafa yormanın kıymetli olduğuna inanıyoruz. Çalışmamız, insan hayatının anlamlı olmasına küçük de olsa bir katkı sağlayabilirse son derece mutlu oluruz. Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

---

3 Sabri Erturhan, **"**İslam Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/2*, (sivas- 2002), 207-222.

4 Fatih Çınar- Nasi Aslan, "Öfkeli Şahsın Boşaması İle İlgili Rivayetin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 29, (2017),243-260.

1.1. Öfke Kavramı ve Mahiyeti

1.1.1. Öfkenin Tanımı

Öfke; bireyin planları, istek ve ihtiyaçları engellendiğinde, haksızlık, adaletsizlik ve kendi benliğine yönelik bir tehdit algıladığında yaşanan temel duygulardan biridir.[5] Şahin, bu duygunun, insanların kendisini olumlu yollarla ifade edememesi durumunda ortaya çıktığını söylemektedir.[6] Köknel'e göre öfke, kişinin kendini engellenmiş hissetmesi veya korkması gibi durumlarda ortaya çıkan yoğun duygulanım ve coşku durumu şeklinde tanımlanabilir. Birey, öfkelendiği sırada, duygularını kontrol edemeyecek derecede uç duygular yaşamaktadır.[7] Uçlarda yaşanan bu duygusal coşkunluk hallerinde, hiddetlenme, kendini engellenmiş hissetme, aşırı sinirlenme, kendini incitilmiş hissetme gibi durumların tezahür edebileceği ifade edilmiştir.[8]

Öfke duygusu, Psikoloji bilimi açısından "heyecan" konusu kapsamında ele alınır. Heyecan ise, Budak tarafından "çok yoğun olarak yaşanan ve insanda gerginlik ve taşkınlık yaratan duygular" olarak tanımlanmıştır.[9] Bireyde gerginlik yaratan heyecan onun ruhsal ve bedensel dengesinin bozulmasına yol açar. Bu açıdan; korku, üzüntü, sevinç, kıskançlık, merhamet, sevgi, öfke, nefret gibi duygular insanoğlunun yoğun biçimde heyecana kapıldığı örneklerdir.[10] Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma* isimli eserinde öfkeyi, "güçlü olma ve başkalarına söz geçirme çabasının tipik bir örneği" olarak tanımlamıştır.[11] Öfke; İnsanın kendisini engellenmiş ve incinmiş hissettiği durumlarda, saldırganlık, hışım ve hiddet şeklinde kendini gösteren tepkileridir de denilebilir.[12] Budak, Psikoloji sözlüğünde öfke kavramını, "engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, yoksun bırakma, kısıtlama vb. gibi durumlarda hissedilen ve genellikle, sebep olan şeye ya da kişiye yönelik şu ya da bu biçimde saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen oldukça yoğun

---

5 İbrahim Kısaç, *Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Sürekli Öfke ve Öfke İfade Düzeyleri*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 21.

6 Nesrin H. Şahin, "Öfke Denetimi Eğitiminin Çocuklarda Gözlenen Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 3/26 (2006), 51.

7 Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1982), 186.

8 Rebecca R. Luhn, *Kızgınlıkla Başa Çıkma*, (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2009), 3.

9 Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 359.

10 Rita L. Atkinson, *Psikolojiye Giriş I-II*, Çev: Kemal Atakay vd., (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1995), 2/458; Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 263.

11 Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev. Ayda Yörükan, (İstanbul: y.y., 1994), 421.

12 C. T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, (Ankara: y.y., 1980), 231; *Türkçe Sözlük*, T.D.K., 2/1717-1718; M. Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lügatı*, (İstanbul: y.y., 1954), 1/388; Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988), 270.

olumsuz bir duygu" olarak tanımlamaktadır.[13] Başka bir açıdan ise öfke, önem verdiğimiz kişi veya kişiler, bizim onlardan beklediğimiz şekilde davranmadığında veya onlardan hakkımız olanı alamadığımızda yaşadığımız tepkisel duygunun adıdır.[14]

Gazzâlî öfkeyi şöyle tanımlar: *"Öfke, maksada erişilemediği anda kalpte meydana gelen bir hararet olup, kalp atışlarını hızlandırır. Kanın yüze ve beyne hücum etmesine neden olur. Böylece meydana gelen kuvvet, gelecek tehlikeyi önlemeye çalışır."*[15] Gazzâlî, öfkenin, insanın ruhsal ve bedensel dengesini sağlamada önemli olduğunu ifade ederek bu durumu örnekle şöyle açıklar:

> *"Allah Teâlâ canlı varlıkları yaratırken onları iç ve dış bir takım bozulma ve hayâtî tehlikelerden koruyabilmek için bazı dengeleri de onların tabiatlarına koymuştur. Meselâ canlının iç bünyesinde yer alan harâret ve rutûbet özellikleri arasında kıyasıya bir mücadele vardır. Harâret sürekli olarak rutûbeti kurutmaya ve buharlaştırmaya çalışır. Ama Allah Teâlâ bu rutûbetin korunması için canlı fıtratına gıda alma ihtiyacını koymuştur. Böylece canlı organizma, harâretin rutûbete olan zararını dengeleyerek çürümekten korur. Tıpkı bunun gibi canlıyı yok etmeye yönelik dış unsurların da dâhili bir güç ve gayretle bertaraf edilmesi için gazap özelliğini ateşten yaratıp fıtratına yerleştirmiş; insanın mayasıyla yoğurmuştur."*[16]

1.1.2. Psikolojik Açıdan Öfke

Öfkeye Sebep Olan Psikolojik Etmenler

Psikoloji bilimiyle ilgilenen uzmanlar, öfkeye sebep olan şeylerin kişiden kişiye ve durumdan duruma değişebileceğini ifade ederler. Kişide öfkeye sebep olan şeylerin başında engellenme hissinin geldiğini ifade ederler. Köknel, engellenmeyi; "istek, ihtiyaç ya da bir davranışın amaca ulaşmasının önlenmesi" şeklinde tanımlar.[17] Başka bir ifadeyle engellenme; kişinin elde etmek istediği bir nesneye, bir amaca ulaşmasının veya

---

13 Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 560.

14 Engin Geçtan, *İnsan Olmak*, (İstanbul: Remzi Kitabevi,1996), 54.

15 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu Ulûmiddîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, İstanbul, 1989), 3/376.

16 Gazzâlî, *İhyâ*, 3/375.

17 Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 154; Atkinson, *Psikolojiye Giriş,* 2/571.

ihtiyaçlarının giderilmesinin önlenmesi halinde ortaya çıkan olumsuz duygu durumu olarak betimlenebilir.[18] Ayrıca, insanın, haz almaya yönelik bir varlık olduğu ve onun haz almasını engellemeye yönelik olarak ortaya çıkacak her durumun veya kişinin, öfke duygusuna kapılmasına sebep olacağı üzerinde durulmuştur.[19] Yani öfke; kişinin hayalini kurduğu duygu veya durumu yaşayamadığında hissettiği kısıtlanma ve bu durumda ne yapacağını bilememe hali olarak da düşünülebilir.

Kişide öfkeye sebep olan önemli faktörlerden biri de bireyin kışkırtılması yani tahrik edilmesidir. Baltaş'a göre kışkırtma (tahrik-provocation), "karşıdaki bireyi tahrik eden ve onu bir davranış yapmaya zorlayan uyarımlar" dır. Muhatabı tarafından kışkırtılan kişi, ona bir tepki verme gereği duymaktadır. İnsanlarda öfkeye neden olan etkenlerden bir diğeri ise reddedilme durumudur. Reddedilme, katlanılması, kabullenilmesi zor bir haldir. Kişi, yaşı kaç olursa olsun, aile içi ilişkilerde veya toplumsal ilişkilerinde reddedilmeyle karşılaştığı zaman öfkelenebilmektedir.[20] Öfkeye sebep olan diğer unsurlar ise; karşımızdaki insanların tutumlarından dolayı hissettiğimiz memnuniyetsizlik, kişisel haklarımıza ve benliğimize saygı gösterilmemesi ve bizim değer verilen sosyal normların, başkaları tarafından ihlal edilmesi şeklinde sıralanabilir.

Psikoloji bilimi açısından öfkeyi ortaya çıkaran nedenler; bireyin kendisinden (iç etken) ve karşısındaki bireylerin (dış etken) onda oluşturduğu duygulardan kaynaklananlar olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.[21]

İç Etkenler: Bireyin kendisinden kaynaklanan etkenler göz önüne alındığında, insanların öfkelenmesine sebep olan olaylar ve bireylerin bu durumlarda verdikleri tepkilerin farklılığı karşımıza çıkar. İnsanların tolerans düzeyleri birbirlerinden farklı olabileceği için herhangi bir olay karşısında verecekleri tepkiler de farklı olacaktır.[22] Bu durum, insanın kendi karakter özelliklerinden kaynaklanır. Bazı insanlar yapısal olarak öfkeye meyillidir. Böyle insanlar çok hassastır, çabuk kızarlar, iradeli ve inatçıdırlar.[23] Ayrıca bu durum bireyin takıntıları, kuruntuları, kaygıları, daha önce başından geçen ve

---

18 Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 279.
19 Acar-Zuhal Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, (İstanbul:Remzi Kitabevi,1992), 282.
20 Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*., 282.
21 Zuhal Özer, "Öfke", http://www.genetikbilimi.com/genbilim/ofke.htm (Erişim: 10.10.2022)
22 Geçtan, *İnsan Olmak*, 54
23 Hayrani Altıntaş, *İnsan ve Psikoloji*, (Ankara: y.y., 1989), 229.

onu öfkelendiren olaylar ile doğrudan ilişkilidir. Bütün bunlar onun öfkeye hızlıca kapılmasında etkili olmaktadır.

Ahlâk ile ilgili olarak yazılmış bazı eserlerde; kibir olarak adlandırdığımız, kişinin kendisini başkalarından üstün görmesi, kendisini beğenmesi, aşırı hırslı olması, övünmeyi sevmesi, şöhret peşinde koşması, başkalarını kıskanması, insanlarla alay etmesi, inatçı ve bencil olması gibi özellikler, insanın daha çabuk öfkelenmesine sebep olan içsel faktörler olarak sayılmaktadır.[24] Bunun yanı sıra, kişinin öfkelenmesine sebep olan bazı genetik ve bedensel rahatsızlıklardan da bahsedilmektedir. Bunların başında da guatr, sara, beyin tümörleri, iç salgı bezi düzensizlikleri, menopoz vb. rahatsızlıklar gelmektedir.[25]

Dış Etkenler: Bireyin kendisi dışında, ailesinden, iş ve arkadaş çevresinden kaynaklanan bazı olaylar ve yaşantılar öfkeyi meydana getiren dış etkenlerdir.[26] Bunların kişiler üzerinde etkileri, farklı boyutlarda olabilir. Bu, bireyin o andaki psikolojisi ve tutumuyla doğrudan ilişkilidir. Kişiye çevresi tarafından yapılan haksızlıklar, saygısızca tutum ve davranışlar, onunla alay edilmesi, bireyin sürekli eleştirilmesi, dinî ve ahlâkî değerlerine yapılan sözlü veya fiilî saldırı gibi durumlar, kişinin öfkelenmesine sebep olabilir. Bununla birlikte, bireyin yalnızca kendisine değil, sevdiği kimselere karşı sergilenen buna benzer olumsuz tutum ve davranışlar da bireyi öfkelendirebilir.

İnsanın doğumundan ölümüne kadar gelişim dönemlerinde karşılaştığı bazı durumlar ve engellenmeler, geçmiş yaşantıları öfke duygusunun ortaya çıkmasına, gelişmesine ve onun kişilik yapısında köklü bir hal almasına yol açabilmektedir. Genellikle çocukluk dönemindeki öfke, çocuğun terbiye edilmesi sürecinde istekleri karşısında konulan yasaklarla ortaya çıkarken; ergenlik döneminde, aileden kopma ve bağımsız olma isteği ile yetişkinler tarafından yeterince anlaşılmadığını düşünme ve bu duruma tepki geliştirme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yetişkinlik döneminde ise, iş ortamındaki rekabet şartları, taşıdığı sorumluluklardan kaynaklanan zorluklar, aile içinde veya arkadaş çevresinde hatta toplum tarafından reddedilme duygusu insanda şiddetli öfkenin doğmasına yol açabilmektedir. Orta yaş döneminden sonra daha olgun yaşlara geçişte de,

---

24 Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâ'î*, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları,ts.), 181-182.
25 Aydın Ankay, *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, (Ankara:Turhan Kitabevi, 1992), 36.
26 Ankay, *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, 36.

gelecek ile ilgili hissedilen güvensizlik ve bunun getirdiği belirsizlikler, yaşın ilerlemiş olmasının getirmiş olduğu sınırlamalar öfke duygusuna neden olabilmektedir.[27]

Öfke Çeşitleri

Öfke; psikoloji bilimi açısından, maskelenmiş öfke, patlayıcı öfke ve kronik öfke olmak üzere temel olarak üç grupta ele alınmaktadır:

Maskelenmiş Öfke Çeşitleri

• **Pasif-agresif öfke:** İnsanlara pasif agresif şekilde yönelme ve onlara kırıcı davranma şeklinde tezahür eden öfkenin bu çeşidini sergileyen insanlar genelde yalnız, içine kapanık bireylerdir. Burada bireyler öfkeleri yüzünden, dolaylı bir şekilde insanları kırarlar, bu sebeple de anlaşılamazlar. "Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış." sözünde ifade edilen insanların öfkesi genelde bu şekildedir.

• **Kendine yöneltilen öfke:** Bu öfke çeşidinde bireyler, -adından da anlaşılacağı gibi- hayatlarında yanlış giden her şeyden dolayı kendilerini suçlamaya, kendilerini değersiz bulmaya meyillidirler ve bunu adil olmayan bir şekilde yaparlar. En sonunda kendilerine zarar verme ve intihara yönelik girişimlerde bulunurlar. Depresyon ve anksiyete ile ilgili birçok rahatsızlık bu çeşit öfkenin sonucu olarak ortaya çıkar.[28]

Patlayıcı Öfke Çeşitleri

• **Ani öfke**: Kişinin tamamen kontrolden çıktığı öfke çeşididir. Hayatın zorluklarına katlanamayan, hayatının istediği gibi gitmemesinden yakınan insanlarda ortaya çıkan bir öfke şeklidir. Bu insanların genel olarak, stres düzeyleri yüksektir. Çevresindeki insanları beklenmedik şekillerde aniden kırmaları sebebiyle yakınları onların yanında kendilerini rahatsız ve huzursuz hissederler.

---

27 Baltaş, *İnsan Olmak*, 282.

28 Kasım Tatlılıoğlu–Mehmet Karaca, "Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* 6/6 (June 2013), 1101-1123.

• **Utanca dayalı öfke**: İnsanların utanılacak herhangi bir davranış sergilediklerinde, yaptıkları bu hareketten dolayı duydukları utancı bastırabilmek için sergiledikleri öfke biçimidir. Utanç, insanın kendisini değersiz hissetmesine sebep olabilen komplike bir duygudur. Dolayısıyla bu duyguyla, sağlıklı bir şekilde başa çıkamayan insanlar, etraflarına karşı saldırganca tavırlar içine girebilmektedirler.[29]

Kronik Öfke Çeşitleri

İki tür kronik öfke vardır. Bunlar; alışkanlık yapmış öfke ve korku bazlı öfkedir.

• **Alışkanlık yapmış öfke**: Öfkeli olarak geçirilmiş uzun dönemler, yaşanan travmalar, insanlarda öfke kaynaklı bazı davranışların kronikleşmesine yol açabilmektedir. Örneğin, çocukluğunda öfke dolu yaşantılara sahip olmuş bireyler, bazen şartlar değişse de geçmiş yaşantı ve alışkanlıklarının etkisiyle, olaylar karşısında daha negatif duygulara sahip olabilmekte ve daha hızlı öfkelenebilmektedirler.

• **Korku bazlı öfke**: Bazı insanları, makul bir sebebe dayanmayan korkuları olabilir ve bu durum onlarda öfkeye neden olabilir. Bu insanlar hayatları boyunca korkacak bir sebep buldukları için taşıdıkları stresi öfkeyle ifade edebilirler.

Öfke Duygusunun Dereceleri

İnsanların yaşları, cinsiyetleri, kalıtsal olarak var olan doğuştan sahip oldukları kişilik özellikleri, öfke duygusunun insanlarda farklı şekillerde ve boyutlarda ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında genel olarak üç farklı boyutta öfkeden söz edebiliriz:

1- En Üst Seviyesi (İfrât): Öfkeli bir insanın gelebileceği en üst seviye olup burada kişi aklın kontrolünden çıkmıştır. Bu durum, taşkınlık ve saldırganlık halidir. Düşünme ve muhâkemenin devre dışı kaldığı bu hal için, aşırı sinirlenip köpürme manasına gelen "tehevvür" kavramı da kullanılır. Bu derecede öfkeli olan kimseler, o anda hiçbir şeyden korkmazlar. Öfkelendiği kişiye karşı kin ve düşmanlık beslerler. Adler,

[29] Tatlılıoğlu- Karaca*, Öfke Olgusu,* 1109.

bütün haksızlık ve zulümlerin, despot yönetim ve baskıların bu seviyeye ulaşmış bir öfkenin ürünü olduğunu söyler.[30]

Bazı insanların, öfkeyi alışılmış bir tepki olarak gördüğü ve bunu olaylara tepki vermede bir yöntem haline getirdiği görülür. Bu tür insanlar, karşılaştıkları problemleri başka türlü ele almayı başaramazlar. Çünkü çözüm ile ilgili düşünceleri yoktur. Alışkanlık haline getirdikleri öfkenin arkasına sığınarak, karşılarına çıkan herkesle çatışma haline girerler. Bu nedenle çabuk öfkelenen, bir anda aşırı derecede hiddetlenen hırçın insanların, genel olarak bireylere, topluma ve hayata karşı düşmanca tavırlar sergiledikleri söylenebilir.[31] Böyle insanlar, öfkelerini dindiremedikleri veya karşısındaki kişiye yansıtamadıkları zaman öfkeleri kendi içlerine dönerek kin ve nefrete dönüşür. Kin duygusu zaten genellikle düşmanca tavır takınmayı alışkanlık haline getirmiş olan insanların ayırt edici bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Kişiliğin oluşmasında en kritik evre olan çocukluk döneminde yaşadığı olumsuz durumlar sebebiyle birey, kolayca öfkelenen, kin duymaya meyilli bir kişilik hale gelebilir. Bu tür insanlar bazen insanlardan nefret etmekte hatta tek tek insanlardan değil, bir milletten, bir sınıftan, belli bir ırktan veya karşı cinsten de nefret edebilmektedirler. Hatta bu kin ve nefret duygusu, insanın diğer insanlarla ilişki kurma imkânını ortadan kaldıracak derecede ileri boyutlara ulaşabilir.[32]

Öfke duygusunun ileri boyutlara ulaştığının göstergesi olan durumlardan biri de saldırganlık halidir. Saldırganlık, engellenme durumunda bireyin genellikle savunma amacıyla bilinçsizce gösterdiği tepkilerden biridir. Psikoloji bilimiyle ilgilenen uzmanların büyük çoğunluğu, insanlarda var olan saldırganlığın, yalnızca doğuştan gelen faktörlere indirgenemeyeceğini, saldırganlığın aynı zamanda öğrenilebilen bir davranış türü olduğunu ve öğrenmenin saldırganlığın miktarı üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu savunur.[33] Saldırgan tipler genellikle gergin, patlamaya hazır, normal haldeyken bile kaşlar çatık, dişleri ve elleri sıkılmış halde ve sinirli görünürler. Bu tavırlarıyla kimseden ve hiçbir şeyden korkmadıkları izlenimini verirler.[34] İyi bir kavgacı olmanın önemine öylesine

---

30 Yunus Kaya, *Tasavvuf İlmi*, (Erzurum:E.A.Ü.İ.F. Yayınları, 1982), 29.
31 Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, 422-423.
32 Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, 373-374.
33 Bkz. Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 313-314; Erich From, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Çev. Selçuk Budak, (Ankara: Öteki Yayınevi, 1994), 102
34 Altıntaş, *İnsan ve Psikoloji,* 53,55; Sibel Arkonaç, *Psikoloji*, (İstanbul: y.y., 1993), 265-267.

inanmış görünürler ki, bunun için emirler yağdırmayı, kendilerini ortaya koymayı, hesapsızca hareket etmeyi normal görürler.[35]

2- Orta Seviyesi (İ'tidâl): Öfkenin dereceleri açısından en makul ve orta yol olan halidir. Bu hal için "şecaat" kavramı da kullanılır. Şecaat (cesaret), ihtiyaç halinde tehlikelere karşı korkmadan cesaretle karşı durabilme ve mücadele edebilme yeteneği olarak tanımlanabilir.[36] Gelecek tehlikelere karşı ihtiyaç halinde gösterilmek üzere kişide potansiyel olarak var olan bu seviyede bir öfke, olması gereken normal bir durumdur. Belli düzeydeki bir öfke duygusu, insanın varlığını sürdürebilmesi için gerekli olmaktadır. İslâm mütefekkirleri, ılımlı olarak tanımlanabilecek bir öfke duygusunu "şecaat" ve "hamiyet" olarak isimlendirmişler ve bu duyguların, kişinin onurunu, haklarını ve kutsiyet atfettiği değerlerini korumayabilmesi için gerekli olduğunu savunmuşlardır.[37]

Öfke duygusunun insanlarda tezahürünün farklı oluşunda onların sahip olduğu mizacın önemli etkisi vardır. Kınalızâde, bazı insanların mizacını ateş ve barutun bir arada olmasına benzetir. Böyle insanlarda öfkenin parlamaya ve alev almaya hazır olduğunu, en küçük olumsuz bir harekette bu duygunun harekete geçtiğini ifade eder. Bazıların öfkesini tavadaki yağa benzetir; ses çıkarır ama hemen alev almaz, der. Bazı insanların mizâcının, çabuk yanan ve sönen kuru odun gibi olduğunu, çabuk parlayıp hızlı söndüğünü söyler. Bir kısım insanın mizâcını ise, yaş oduna benzetir ki, çabuk yanmaz, zor tutuşur ve hemen söner, der. En arzu edilenin de bu mertebe olduğunu dile getirir. Aklı başında, ilim sahibi ve selîm kişilerin buna örnek olduğunu ifade eder."[38]

Peygamber Efendimiz (sav), öfke duygusunun insanlardaki farklı tezahürlerinden hareketle bu duygunun her insanda bir olmadığını ifade etmiş ve öfkeli insan tiplerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1-Geç öfkelenip, çabuk sakinleşen.

2-Çabuk öfkelenip, çabuk sakinleşen.

---

35 Karen Horney, *Ruhsal Çatışmalarımız,* Çev. Selçuk Budak, (Ankara: Öteki Yayınevi,1995), 53-55.

36 Râgıb el-İsfehânî, *İsâm'ın Ahlâk İlkeleri*, Çev. Abdi Keskinsoy, (İstanbul: Kalem Yayınevi,2003), 312.

37 Mustafa Çağrıcı, "Gazap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları: 1998), 13/436.

38 Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâ'î,* 178-179.

3-Geç öfkelenip, geç sakinleşen.

4-Çabuk öfkelenip, geç sakinleşen.

Bu durumlardan insan için normal ve iyi olanının birincisi olduğunu, dördüncüsünün de insanı belaya sürükleyen en zararlı hal olduğunu ifade etmiştir.[39]

3-En Alt Seviyesi (Tefrit): Bu seviyede öfke duygusunun varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Kişi burada ya öfkelenmez ya da öfkesi çok zayıf kalır. İnsanın, korkulmayacak şeylerden bile korktuğu bir hal olarak tanımlanan bu hale cebânet (korkaklık) da denilir. İmâm-ı Gazzali'nin, cebâneti aşırı geri çekilme hali ve korkaklık olarak tanımladığı, böyle duyguya sahip olan bir insanı da hamiyetsiz olarak nitelendirdiği görülür. Gazzali, bu tip insanların kendilerine yapılan zulme, haksızlığa, eziyetlere katlandığını, hatta ailesine karşı yapılan hakaretlere bile sessiz kaldığını, her türlü rezillik ve kepazeliğe boyun eğdiğini söyleyerek, bunun kabul edilebilir bir durum olmadığını belirtir. [40] Bazı psikologlar tarafından, böylesi acizlik duygusunu ve bunun sebep olduğu ruhsal bunalım ve çöküntüyü ortadan kaldırmak için saldırganlık eğitimi tavsiye edilir. Kişiye gereken hallerde, kendisine engel olan ve haksızlık yapanlara karşı kızabileceğinin öğretilmesinin ve böyle durumlarda öfkelenmesinin normal bir davranış olduğunun ifade edilmesinin gereği de vurgulanmıştır. [41]

Öfkenin Belirtileri

Öfke, duygusal yönünün yanı sıra, fizyolojik ve bilişsel (zihinsel) yönü de olan bir duygudur. Bir başka ifadeyle öfke, düşünce ve davranışlarla yakından ilgilidir. Aslında öfke duygusu, bedenin kendisini olumsuz durumlardan korumaya yönelik olarak geliştirdiği bir tepkidir. Vücudumuz stres altında kaldığı zaman, böbrek üstü bezlerimiz tarafından "adrenalin" adı verilen bir hormon salgılar ve alarm durumuna geçer. Kanımızda adrenalin miktarının artışı, kan basıncımızın yükselmesine, kalp atışlarımızın hızlanmasına ve bazı fizyolojik değişikliklere yol açar. Sonuçta vücudumuz kendini tehdit eden uyaranlara karşı kendisini koruyacak gücü bulmaya çalışır. Kaçma, saklanma, kovalama, sinirlenme, bağırıp çağırma, kavga etme gibi durumlar fizyolojik temelleri olan

---

39 et-Tirmizî, "Fiten", 26, (2192); Ayrıca bkz. Gazzalî, *Oğluma*, Çev. H.Abdülhalim Akkul, (İstanbul: Sinan Yayınevi, 1972), 119.

40 Gazzâli, *İhyâ*, 3/ 378-379; Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâ'î*, 170.

41 Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 318.

davranışlardır. Bu davranışlar, kendimizi olumsuz duyguların etkilerinden kurtarmak için geliştirdiğimiz bir yönüyle vücudumuzun fizyolojisiyle ilgili olan davranışlarımızdır.[42]

İnsan, beklemediği, ani tutum ve davranışlar ile karşılaştığında, vücudumuzda gerilim artar, kaslarımız kasılarak sertleşir, kalbimiz hızla atmaya başlar, gözbebeklerimiz büyür. Buna "irkilme tepkisi" dendiği ifade edilir.[43] Verdiğimiz bu irkilme tepkisinin bir çeşidi olan öfkenin şiddeti, karşımıza çıkan engelin şiddetine ve bu engeli bertaraf etmek için sahip olduğumuz isteğin derecesine göre değişir.[44] Öfkenin ifade biçimi de kişinin yaşına, cinsiyetine ve kişilik özelliklerine, çevresel koşullara ve öfkelendiği kişinin kim olduğuna göre değişir. Örneğin kişi kendi yaşıtına farklı tepki verirken, muhatabının mevkisi, otoritesi ve onun bunları kaybetme korkusuna göre de farklı tepkiler verebilmektedir.[45] İnsan öfkelendiğinde, bedeninde farklı fizyolojik ve biyolojik bir takım belirtiler görülebilir. Örneğin, ağlamak, gülmek, kendine zarar vermek, inatlaşmak, konuşmamak, surat asmak, muhatabı alaya almak, yemek yememek, acısını başkasından çıkarmaya çalışmak, uyuşturucu ve keyif verici maddelere yönelmek bunlar arasında yer alır.[46]

Bu konu ile ilgili olarak Gazzâli'nin şöyle dediğini görüyoruz:

"İnsan arzu ve gayelerinden birinin engellenmesiyle karşılaştığı zaman öfke ateşi tutuşmaya, heyecanlanarak kalp damarları şişmeye başlar. Ve tıpkı ateşin ve kaynar suyun yükselişi gibi vücudun üst tarafına yükselir. Derken yüze dökülür; yüz ve göz de kıpkırmızı kesilir."[47]

Sonuç olarak öfkelendiğiz zaman, vücudumuzda bazı değişikliklerin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu değişikliklerin bazıları gözlemlenebilirken, bazıları fark edilmeyebilir. Bazı insanlar, öfkelendikleri insanların felaketine sevinmek, sevinçlerine üzülmek, onun hakkında bildiklerini açıklayarak onun rezil olmasını istemek gibi dışarıdan

---

42 M. Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, Çev. Mustafa Işık, (Ankara: Fecr Yayınları, 2000), 104-105

43 Enver Özkalp, *Psikolojiye Giriş Dersleri*, (Eskişehir: y.y., 1991), 40; Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 105.

44 Necati, *Hadis ve Psikoloji*, 102.

45 N. Bostancı vd., ''Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Öfke İfade Etme Biçimleri'', *Kriz Dergi*si 14/3, 2006, 9-18.

46 Ankay, *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, 36.

47 Gazzâlî, *İhyâ*, 3/375-376.

gözlemlenemeyecek bazı kötü hislere de kapılabilmektedir. Yani aslında öfke hali, insanın normal dışı tepkiler verdiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öfkenin Sonuçları

İnsanoğlu için her duygunun ortasının sağlıklı oluğunu söyleyebiliriz. Dozunda olmayan duygular, kontrol edilemediğinde, bedensel ve ruhsal bazı rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Yoğun olarak yaşanan, ama ifade edilemeyen öfkenin, kişide negatif bir yük oluşturduğu ve enerjisini tüketerek bireyin davranışlarını kontrol etmesini de zorlaştırdığı görülür. Bastırılan her duygu gibi, içe atılan öfkenin de yüksek tansiyon, migren, ülser gibi psikosomatik hastalıklara neden olduğu bilinmektedir.[48]

Çocukluğunda acılar çekmiş, travmatik olaylar yaşamış, kendine ve çevresine güveni sarsılmış, yaşama sevincini kaybetmiş kişilerin, hayatının ileriki dönemlerinde öfkeli birine dönüşmesi, saldırganlığa ve şiddete meyilli olması maalesef sık rastlanan bir durumdur. Hayatın gündelik akışı içerisinde sıklıkla yaşanan öfke duygusu görmezden gelinebilecek bir durum değildir. Çünkü, başta kişinin kendisini olmak üzere en az iki kişiyi mutsuz etmekte, onların yaşam konforunu bozmaktadır. Öfke, hem yöneldiği hedefi hem de kaynağı olan kişinin kendisini olumsuz bir yaşantı içine sokmaktadır. Bu noktada öfkelenen kişi için, öfkenin kontrolü; öfkenin yöneldiği muhatabı için ise, bu öfkeye nasıl karşılık vereceği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kontrol altına alınamayan öfkenin hem bireysel hem de toplumsal açıdan sebep olduğu bir çok olumsuz durum mevcuttur. [49] Öfkenin, insanlar arasında bazen telafisi mümkün olmayan sorunlara yol açtığı bilinen bir gerçektir. Öfke, kişiler arası ilişkilerde sorunlara, iletişim çatışmalarına, aile içerisinde boşanmalara, çalışma hayatında kişilerin üretkenliğinin bozulmasına, sebep olabilmektedir.[50]

Öfke duygusu, insanlar arasındaki iletişimin sağlıklı olarak devamını engelleyen en önemli etkenlerden biridir. İnsanların birbirini anlamasına, empati kurmasına olanak vermeyen negatif bir durumdur. İnsan, öfkelendiği zaman karşısındaki insanı dinlemekten

---

48 Kemal Sayar, *Ruh Hali*, (İstanbul:Timaş Yayınları, 2006), 64.
49 Doğan Cüceoğlu,*Yeniden İnsan İnsana*, (İstanbul: Remzi Kitabevi,1991), 282
50 https://www.sabriburhanoglu.com/ofke-nedir-neden-olusur (Erişim: 10.10.2022)

ve anlamaya çalışmaktan uzaklaşır. Muhatabına öfkelenen kişi, o andan itibaren karşısındakinin canını yakacak davranışlar göstermeye başlar, saldırganlaşır.

Literatür incelendiğinde öfkenin kişiyi saldırganlık, şiddet gibi duygulara yöneltebildiği açıkça görülmektedir. Kişilerarası saldırganlık ve sosyal şiddet ile öfke duygusunun bağlantısı dikkat çekmektedir.[51] Köknel 'e göre,[52] saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin temelinde; öfke, kaygı ve korku gibi duygu durum bozuklukları yatar. O, öfkenin, saldırganlığın ortaya çıkış ve ifade biçimlerinden biri olarak tanımlanabileceğini söyler.

Öfkelerini uygun şekilde yönetmeyen kişiler, çevrelerine şiddet gösterme eğiliminde olabilirler. Şiddet, başkalarına fiziksel ya da psikolojik açıdan zarar verme niyeti taşıyan bütün davranışları içeren geniş bir kavramdır. Öfke ve şiddetin yansıması olarak ortaya çıkan davranışlar, sonradan öğrenilen davranışlardır. Kişi herhangi bir şeye öfkelendiği zaman, öfkesini daha önce öğrendiği biçimde gösterir. Öfkelendiğinde bunu sağlıksız bir şekilde ifade eden veya bu duygusunu kontrol edemeyen yetişkinler ile büyüyen bir çocuk, bu davranış biçimlerini model olarak alabilir.[53]

Öfkeyle birlikte ortaya çıkan şiddet olgusu da, tarihsel ve sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetin, günümüz dünyasında kaygı uyandıracak seviyelere ulaşmış olduğu gözlenmektedir. Maalesef günümüzde, evde aile bireylerine yönelik olarak görülmekte şiddet, toplumsal açıdan da sorun haline gelmiştir. İnsanların, hiç tanımadığı kişilere yönelik olarak gösterdikleri şiddete ve saldırganlığa dair, medyaya yansıyan haberler kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Daha geniş kitleleri etkileyecek düzeyde, insanları toplu halde öldürme şeklinde gerçekleşen terör olayları küresel çapta insanlığı tehdit eder hale gelmiştir. Dolayısıyla, öfke duygusunu sebep ve sonuçlarıyla tahlil ederek öfke kontrolü konusunda bireysel ve toplumsal düzeyde önlem almak hayati önem taşımaktadır.

---

51 Tatlılıoğlu- Karaca*, Öfke Olgusu*,1110

52 Özcan Köknel, *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi,1996),164

53 Suna Kaymak Özmen,"Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları", *Ankara ÜniversitesiEğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37/2 (2004), 27-39.

1.2. Ayet ve Hadislerde Öfke Kavramı

Her konuda orta yolu tavsiye eden dinimiz, insanoğluna rabbi tarafından bahşedilmiş olan duygular konunda da orta yolu teşvik etmiştir. Öfke duygusu Allah'ın insanlarda potansiyel olarak var ettiği bir duygu olmakla birlikte kontrolü insana bırakılmış olan bir duygudur. Bu duyguda yaşanabilecek aşırılıkların ve bunun yol açacağı sorunların neler olabileceğine ayet ve hadisler ışık tutmaktadır.

Kur'an'ı Kerim'de öfke kavramını ifade etmek için; gadab, hiddet, gayz ve suht ifadeleri kullanılmıştır.[54]

Burada öfkeyle en çok ilişkili olan "gadab" ve "gayz" kavramları ele alınacaktır.

1.2.1. Gazap (Gadap) غضب

Sözlükte fiil olarak; "öfkelenmek, kızmak" anlamında ve mastar-isim olarak; "öfke", "kızgınlık" anlamında yer alır. Gazap (gadab) kelimesi Kur'an'da çeşitli kalıplarıyla beraber yirmi dört yerde geçmektedir. Bu ayetlerin on dokuz tanesinde Allah'a, beş ayette ise insanlara nispet edilmiştir.

Râgıb el-İsfâhânî (öl. 502/1108) insana nispet edilen gazabı, intikam alma arzusuyla kalp kanının kabarması, köpürmesi şeklinde tarif etmiştir.[55] Allah'a nispet edilen gazabı da "başkası adına intikam almak" şeklinde ele almış yani kulların kendi aralarındaki haksızlıklardan dolayı, Allah'ın içlerinden suçlu olanı cezalandırması şeklinde yorumlamıştır.[56] İlaveten, gazap kavramının Allah'a nispet edildiği ayetlerde bu kavram, "azap etmek, rahmetinden uzaklaştırmak, lanet etmek, zillete, yoksulluğa, helâka maruz bırakılmak" gibi anlamlara gelmektedir.[57] Ayrıca gazap kavramı, kızdığımız kişiye veya şeye zarar verme ve

---

54 Necmi Karslı, *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği),*(Erzurum: Atatürk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 60.

55 er-Râğıb, el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzil-Kurân,* Çev. Abdulbaki Güneş–Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çıra yay., 2006), "gdb" md., 2/283

56 Râgıb el-İsfâhânî, *el-Müfredât, "*g-d-b" md., 756

57 İlyas Üzüm, "Gazap",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1996), 13/435.

intikam alma isteğiyle yüzümüze yansıyan şiddetli kızgınlık hali ve öfke" olarak da betimlenmiştir.[58]

İslam hukuk literatüründe kızgın kişi anlamında gazap ile aynı kökten türeyen "gadbân" "غَضْبَان" ifadesi bu haliyle Kur'an'da iki yerde geçmektedir. Bu iki kullanım da Hz. Musa ile ilgilidir.[59] Her iki ayette de Hz. Musa'nın kavmine son derece öfkeli bir şekilde dönüşünü ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

Hz. Yunus'un öfkesini ifade etmek için ise " مغَاضِبا" ifadesi[60] kullanılmıştır. Hz. Musa'nın kızgınlığını ifade etmek için kullanılan غَضْبَان kelimesi, Hz Yunus'un öfkesini ifade için kullanılan "مغَاضِبا" ifadesinden daha mübalağalıdır.

Mastar olarak kullanılan "gazap" "غضب" kelimesi ise, Kur'ân-ı Kerîm'in on iki ayrı yerinde geçmektedir.

Hadislerde, Resûlullah'a eziyette bulunan kimselerden Allah'ın gazabına uğrayacak kimseler olarak bahsedilmektedir.[61] Hz. Peygamber'in; cemaati namazdan usandıracak şekilde uzatarak kıldıran,[62] haklı bir gerekçe olmaksızın bir Müslümanı öldüren[63] kişilere karşı gösterdiği kızgınlığı ifade ederken gazap kelimesinin kullanıldığı görülmüştür. Ashab-ı Kirâm'ın da, Allah ve Resûlü'nün kızgınlığından korkarak, bu gazaptan Allah'a sığındıkları hadislerde ifade edilmiştir.[64] İlaveten, Allah rasûlünün, hâkim olarak karar veren bir kişinin öfkeliyken iki kişi arasında hüküm vermemesi gerektiğini zikrederken bu ifadeyi kullanmıştır.[65] Dolayısıyla hadislerde geçen gazap kavramı bazen Allah'a, bazen Hz. Peygamber'e bazen de diğer insanlara nispet edilerek kullanılmıştır.

---

58 Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2001), 118.
59 el-A'râf 7/ 150; Tâhâ 20/86.
60 el-Enbiyâ 21/87.
61 Buhârî, "Meğâzî", 25; Müslim, "Cihâd", 106; Muvatta', "Sefer", 85.
62 Buhârî, "Edeb", 74; Müslim, "Salât", 128, 129; Ebû Dâvûd, "Salât, 123; Nesâî, "İmâme", 41; İbn Mâce, "İkâme", 48.
63 Buhârî, "Meğâzî", 45.
64 Buhârî, "Mezâlim", 25; Müslim, "Sıyâm", 196; Nesâî, "Kasâme", 23.
65 Buhârî, "Ahkâm", 13; Müslim, "Akdiyye", 16; Ebû Dâvûd, "Akdiyye", 9; İbn Mâce, "Ahkâm", 4; Tirmizi, "Ahkâm", 7.

1.2.2. Gayz الْغَيْظ

Râğıb el-Isfehânî bu kelimenin tanımını yaparken, "şiddetli öfke" ifadesini kullanmış, ayrıca kişinin kalp kanının kaynaması sebebiyle yaşadığı hararet hissi manasına geldiğini de ifade etmiştir.[66] Seâlibî (öl. 429/1038) 'gayz' kavramının, öfke hallerinin derecelerinden dördüncüsü olduğunu belirtmiştir. Âl-i İmran Suresinin 119. ayetini delil göstererek, "gayz" kavramını; "intikam almaktan aciz olan insanların, içten içe karşılarındakilere duyduğu öfke" olarak tanımlamıştır.[67] İbn Manzûr (öl. 711/1311) ve Zebidî (öl. 1205/1790) tarafından da benzer şekilde tanım yapılmış ve daha sonra "gayz"ın "gazab"tan daha şiddetli bir kızgınlık hali olduğu ifade edilmiştir. Gayzın, gazab'ın doruğa ulaştığı daha ileri düzeyde bir kızgınlık olduğunu söyleyenlerden bahsetmişlerdir.[68] Zebidî, bazı dil bilimciler tarafından "gayz" ve "gazab" kavramlarının farkının ortaya konduğunu ifade etmiş ve "gayz'ın "gazab"tan daha şiddetli bir öfke hali olduğunun altını çizmiştir.Yine Zebîdî, "gayz"ın gizlenen öfke, "gazab"ın ise gizlenmeyen öfke olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu ayrıca "gazab"ın güçlü kimselerde, "gayz"ın ise aciz kimselerde görüldüğü şeklinde de yorumların yapıldığını aktarmıştır.[69]

Ebu'l- Bekâ (öl. 1095/1684) ise, "gazab" ile "gayz" arasındaki farka değinen bir başka dil üstadıdır. Ona göre gazab, bir şeyi hoş görmemeyi içerirken, gayz hali, kişinin sinirlendiğinin dışarıdan yeterince belli olduğu durumları ifade eder. İlaveten, "gazab" kavramının Allah (c.c) hakkında kullanılabildiğini ancak, "gayz"ın sadece Allah (c.c) dışındaki varlıklar için kullanıldığını belirterek aradaki farkı vurgulamıştır. [70] Devellioğlu "gayz" kavramını, Türkçe'de var olan, hınç kelimesinin karşıladığını ifade etmiştir.[71]" "Gayz"ın, gazab gibi öfke manasına geldiği söylense de, öfkeden daha ileri seviyede hışım şeklinde oluşan bir duygu olduğu şeklinde yorum yapılmıştır. Aydın'a göre de "Gazab" Allah'a (c.c) için kullanılabilen bir kavram iken, "gayz" yalnızca kullara isnat edilen bir

66 er-Râğıb el-İsfehânî, *Müfredât*, 2006, "gyz" md., 2/302.

67 Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîlSeâlibî,*Fıkhü'l-Lüga*, (Beyrut:Şeriketü Dâri'l-Erkâm, 1999), "gyz" md., 164.

68 Ebu'l-Fadl Cemâleddîn Muhammed İbn Mükerrem İbn Manzûr,*Lisânü'l-Arab*, 3. Baskı, (Beyrut:Dâru's-Sadr,1994), "gyz" md., 7/449; ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs min Cevahiri'l-Kamus*, "gyz" md., 248.

69 ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, "gyz" md., 248.

70 Ebu'l-Bekâ, *Külliyyât'ü Ebi'l-Bekâ*, "gdb" md., 486.

71 Ferit Devellioğlu,*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 11. Baskı, (Ankara:Aydın Kitabevi, 1993), "öfke"md., 283.

kavramdır[72] Bu görüşü destekler mahiyette gayz kavramı hadislerde de Peygamberimizin, ashabının ve diğer insanların öfkesini ifade ederken yani sadece insanlar için kullanılmış, Allah'a isnad edilerek kullanılmamıştır.[73] Ayrıca dengeli ve ılımlı şekildeki gazap duygusunun fazilet sayıldığını, gayzın ise her zaman yerilmiş olan bir duygu olduğunu ifade edenler de olmuştur.[74]

Gayz ifadesinin geçtiği Âl-i İmrân Sûresi 134. ayette de "O takva sahipleri ki bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar. Öfkelerini yutarlar…" denilerek öfkeyi yenmenin faziletine dikkat çekilmiştir.

1.3. İrade Kavramı ve Mahiyeti

1.3.1. İrade Kavramının Tanımı

Sözlükte "istemek, dilemek" anlamına gelen irâde; terim olarak "nefis tarafından yapılmasının gereğine hükmedilen bir işin, bir amacın gerçekleştirilmesine yönelik istek ve bu yönelimin kendisi olarak tanımlanır. "Canlı varlığı, kendisinden çeşitli mahiyetteki fiillerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir hale getiren vasıf" olarak veya "bir fayda elde etmeye yönelik inancın peşinden doğan yönelim" gibi tanımlamalar da yapılmıştır.[75] Arapçada, "isteme, seçme ve tercih etme" gibi anlamlara gelen r-v-d kökünden gelmektedir.[76] İrade; "insanın herhangi bir şeyi yapmayı dilemesi ve o şeye yönelmesi", "seçtiği bir amaca yönelik olarak davranışını belirlemesi"[77] şeklinde de tanımlar yapılmıştır. Ancak bu konuda en kapsamlı tarifin, iradenin kökeni üzerinde duran ve aşamalarını ifade eden İsfahânî'ye ait olduğu söylenebilir.

---

72 Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, 118.

73 Buhârî, "Edeb", 75; "Ahkâm", 13; Müslim, "Eşribe", 1, "Talâk", 4, "Âdâb", 21; Tirmizî, "Birr", 74, "Sıfetü'l-kıyâme", 48; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 2, "Talâk", 5, "Edeb", 3; Nesâî, "Talâk", 1, "Tahrim", 17; İbn Mâce, "Tahâret", 90; Muvatta', "Talâk" 78.

74 Mustafa Çağrıcı, "Gazab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1996), 13/436.

75 Mustafa Çağrıcı-Hayati Hökelekli, "İrade", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/irade#1 (Erişim: 09.01.2022).

76 Ebû'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Hüseyni, *Külliyyât*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 62, 73, 74.

77 Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât: Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, Çev. Arif Erkan, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 16.

İsfahânîye göre: "İrade, arzu, dilek ve umuttan oluşan bir güçtür. Yapmaya veya yapmamaya karar verilen bir şeye nefsin meyletmesidir. Bu kelime, işin başlangıcı ve öncesi için kullanıldığında nefsin bir şeye olan meyli ve özlemidir. Sonu için kullanıldığında ise işi yapmanın veya yapmamanın gerekli olduğuna karar vermektir. Bazen de irade kelimesinde istemek-talep etmek anlamı kast edilir."[78] Yani irade, insanın içinde beliren, bir şeyi yapmaya ve elde etmeye yönelik olan isteme arzusunun bir anlamda tezahürüdür.

Ebû Hanîfe, irade kavramını insanın fiilleri açısından ele alırken konuyu, insanın dilemesi ve bunun sonucunda Allah'ın yaratması şeklinde formüle ederek açıklamıştır. Ona göre; kainatta olan her şey Allah'ın yaratması ile olmaktadır. Ancak bu durum, insanın herhangi bir zorunluluk (cebir) altında olduğunu göstermez. İnsan, hidayeti veya dalaleti, mü'min ya da kâfir olmayı kendi özgür iradesiyle seçer. Kişinin lehinde veya aleyhinde olan şeyleri seçmesi ve kazanmasını "kesb" kavramıyla açıklar ve kesbin insana ait olduğunu ifade eder."[79] Gazzâlî, benzer sözlerle bu görüşe katılmaktadır. İlaveten Gazzâlî, şuurlu bir amelde o şeyin iyi olduğuna ve yapılması gerektiğine dair fikir oluştuktan sonra iradenin oluştuğunu; bunun da kudret ve fiili ortaya çıkardığını ifade etmiştir.[80]

İrade kavramı ve manaca benzeri olan "meşîet" ve "ihtiyar" kavramlarının, Kur'ân-ı Kerîm'de hem Allah için, hem de insanlar için kullanıldığı görülmektedir. İrade kelimesi 139 farklı yerde; ihtiyar kavramı iki yerde; meşîet kavramı ise çeşitli kalıp ve çekimleriyle pek çok ayette yer almaktadır. Üç kavramın da hem Allah'a izafe edilerek hem de insanlara izafe edilerek kullanıldığı ayetlerde iradenin özgürlüğüne vurgu yapılarak kullanıldığı görülmektedir.[81]

---

78 er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât***,** 448-449.

79 Ebû Hanîfe, İmam-ı A'zam Nu'mân b. Sâbit, "*el-Fıkhu'l-Ekber", İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, Çev. Mustafa Öz, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2013), 64, 72, 73.

80 Gazzâlî, *İḥyâ,* 1/282-283, 3/621.

81 Bakara 2/25, Ra'd 13/11, Ahzâb 33/17, 28, 29, 68, Âl-i İmrân 3/145, İsrâ 17/18-19, Kehf 18/29, Fussılet 41/40, Kasas 28/68 vd.

1.3.2. Öfkenin İrade Üzerindeki Etkisi

İnsan davranışlarını belirleyen pek çok faktör vardır. Bu faktörlerin başında hiç şüphesiz öfke, nefret, hüzün, şüphe, karamsarlık, kıskançlık gibi duygular gelir. Bu duygular eğitilemediğinde ve kontrol altına alınamadığında insan aklını, vicdanını etkisi altına alırlar. Ali Şeriatî'ye göre insanın özgür iradesini baskı altında tutan ve sınırlayan dört illet yani zindan vardır. Dördüncü zindan olarak ifade ettiği" kendi belirleyiciliğinin esiri olmak"[82] dediği şey bu zindandır. Düzgün, bu durumu şöyle ifade eder: Kendisinden hiç beklemediğiz bir davranışta bulunan birinin bunu nasıl yaptığına şaşırırız. İşte bunu yapan kişide olan şey onun iradesini baskılayan ve sınırlayan bu haldir. Bu durum geçtiğinde o beklenmedik davranışı yapan kişi eğer hâlâ Allahın özüne yerleştirdiği fıtrattan tamamen uzaklaşmadıysa, yaptığı şeye hayret eder, utanıp üzülür. Sonradan pişmanlık duyduğumuz şeylerin bir çoğunun sebebi, aklı selim ile, sağlıklı duygularla ve vicdanımızla yaptığımız tercihler değil, eğitemediğimiz içgüdülerimiz ve kontrol altına alamadığımız duygularımız ve onlarla o anda yaptığımız tercihler yatar. Düzgün; akletme yetisinin devre dışı kaldığı durumlarda, içgüdülerin hâkim olmaya başladığını ve o andan itibaren, insanın akıl hastalığına tutulduğunu belirterek, bu halin Kur'an'da "maraz" kavramıyla ifade edildiğini söyler.[83] Dolayısıyla, aklımızın ve irademizin önüne geçen eğitilmemiş duygularımızın bizi hasta ettiğini ve bize hatalar yaptırdığını söylememiz mümkündür.

İnsan iradesini olumsuz yönde etkileyen en önemli duygulardan biri öfkedir. Öfkenin saldırganlığın sebeplerinden biri olduğu "Öfkeniz, saldırganlık yapmanıza yol açmasın." şeklinde Kur'an'da ifade edilmiştir.[84] Montaigne, meşhur *Denemeler* adlı eserinde; öfke gidip sakinleştiğimizde, her şeyin farklı gözükeceğini söylemekte, öfke anında bizi yönetenin kendimiz değil, tutkularımız olduğunu ifade etmektedir."[85]

Öfkenin irade üzerindeki olumsuz etkisinden dolayı öfkeli haldeyken bir hâkimin karar verip vermemesi meselesi de İslam hukukçuları tarafından tartışılmıştır. Kişinin öfkeliyken sağlıklı düşünemediği, aklı selim ile hareket edemediği, öfkenin düşünme

---

82 Ali Şeriati, *İnsanın Dört Zindanı*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), 171-172.
83 Şaban Ali Düzgün, *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*, (Ankara: Otto Yayınevi, 2016), 51.
84 el-Mâide 5/2.
85 Michel de Montaigne, *Denemeler*, Çev. Buket Yılmaz, (İstanbul: Lacivert Yayıncılık, 2007), 212-213.

sürecini sekteye uğrattığı öne sürülerek, bu haldeyken bir hâkimin/yargıcın karar vermesi uygun görülmemiştir.[86] *"Öfkeli olduğun zaman iki kişi arasında hüküm verme"*[87] hadisinden hareketle Hz. Peygamber'in bunu doğru bulmadığı ifade edilerek, öfkenin bir tür sarhoşluk ve cinnet hali olduğu, böyle olumsuz bir etki altındayken kalpten ve zihinden adalet içeren bir kararın veya hükmün çıkmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir.[88]

Öfkenin insan iradesi üzerindeki olumsuz etkisinden dolayı bu haldeyken yapılan boşamaların hukuken geçerli olup olmadığı da tartışma konusu olmuştur. İleriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alacağımız bu konu, boşama kararının tamamen özgür iradeyle, aklı selim ile alınması gereken bir karar olmasıyla ilgilidir. İslam Hukukçuları, "*İğlâk halinde boşama ve köle azadı geçersizdir*"[89] şeklindeki ve ileriki bölümlerde ele alıp irdeleyeceğimiz hadisten hareketle öfkeliyken alınan boşama kararlarının geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Hadiste yer alan "iğlâk" lafzının aklı kilitleyen, mantıklı karar verme kapısını kapatan bir hali tasvir ettiği belirtilmiştir.[90]

Kısacası öfkenin davranışlarımıza olan etkisi yadsınamaz. Öfkelenen Hz. Musa'nın öfkelenip levhaları yere atması, sonra öfkesi dindiğinde geri alması,[91] öfkenin insan üzerindeki tesirini göstermesi bakımından mühimdir. Peygamber olmasına rağmen bir insan olarak Hz. Musa da bu güçlü duygunun etkisinde kalabilmiştir. İnsan öfkelendiğinde gözü hiçbir şeyi görmemekte ve "öfke baldan tatlıdır" şeklindeki atasözümüzün de ifade ettiği üzere bu duygu kişiyi o anda cezbetmektedir. Ancak maalesef kişinin öfkesi geçtiğinde, sular durulduğunda öfkeyle kalkan kişi zararla oturmaktadır. Bu nedenle öfkeliyken karar almamaya çalışmak daha sonra pişman olmama açısından önem arz etmektedir.

---

86 Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da Adalet Psikolojisi-Adaleti Engelleyen Psiko Sosyal Faktörler", *Hikmet Yurdu Dergisi* 10, -www.hikmetyurdu.com- 2012, 95.

87 Buhârî, "Ahkâm",13.

88 Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi,* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), 116.

89 Bkz. Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", l; "Talâk", 11; Müslim, "İmâre", 155; "Talâk", 11; Nesâî, "Talâk", 24; İbn Mâce,"Zühd", 26.

90 Nasi Aslan, "Ahkâm Hadislerinde Psikolojik Etmenler: Regl Dönemindeki Talâk Üzerine Bir İnceleme", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 17/1(2017), 21-38.

91 A'râf 7/154.

İKİNCİ BÖLÜM
İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN TALÂK

2.1.Talâk Kavramı ve Kapsamı

2.1.1.Talâkın Sözlük ve Terim anlamı (الطلاق)

Talâk kavramı sözlükte, bağı çözmek, serbest bırakmak anlamlarına gelir.[92] İslâm hukuku açısından ise nikâh akdini belirli lafızlarla sona erdirmeyi ifade eder.[93] Türkçe karşılığı boşama veya boşanmadır. Evlilik akdini sona erdirme yetkisi İslam hukuku açısından prensip olarak kocaya verilmiştir. Kocanın dışında bu yetkiyi eşinin kullanması (tevfîz) veya vekil olarak atadığı üçüncü bir şahsın kullanması da mümkündür. Her iki durumda da koca yetkisini kendi rızasıyla devretmiş olmalıdır. Ayrıca boşanma sebeplerinden herhangi birisinin bulunması halinde kadının başvurusu üzerine hâkimin de boşama yetkisi (tefrîk) söz konusudur.[94]

Talâkın meşrû oluşu, kitap, sünnet ve icma' ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'den delil şu ayet-i kerîmelerdir:

"Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir."[95]

" Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının."[96]

Talâkın meşrû oluşunun Sünnet'ten delili ise şunlardır:

Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (sav), Hafsa'yı boşadı, sonra ona geri döndü.[97]

---

92 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "t-l-g" md., (Beyrut: y.y., 1994), 10/226.
93 Mevsılî, *el-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, (Beyrut: y.y.,2002), 3/151; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: y.y., 1986), 1/348.
94 Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, (İstanbul: y.y., 2009), 423.
95 el-Bakara, 2/229, https://kuran.diyanet.gov.tr/(Erişim: 10.10.2022).
96 et-Talâk, 65/1,https://kuran.diyanet.gov.tr/ (Erişim: 10.10.2022).
97 İbn Mâce, "Talâk" ,1; Ebu Davud, "Talâk",38.

Allah Rasûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Meşru olduğu halde Allah nezdinde en sevimsiz olan şey boşamadır."[98]

İslâm âlimleri de boşamanın câiz olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. Evlilik hem dini açıdan hem de geleneklerimiz açısından bizim için son derece önemli olmuştur. Neslin meşru bir şekilde devamı için evlilik tavsiye edilmiş, gayrı meşru yollar kapatılmıştır. Ancak evliliğin sürmesinin mümkün olmadığı durumlarda da boşama yolu açık bırakılmıştır. Bazı dinlerde ve hukuk sistemlerinde olduğu gibi boşanma yasaklanmamış, eşler ne olursa olsun kağıt üzerinde evli kalmaya zorlanmamıştır. [99]

2.1.2.Talâk Çeşitleri

İslâm hukukunda talâk (boşama) yetkisinin prensip olarak erkekte olduğu kabul edilmiştir. Talâk; bu yetkiyi kullanma şekli ve evliliği sona erdirmesi açısından sınıflandırılmıştır. Talâkın bu şekilde tasnif edilmesi, onun hukûkî açıdan geçerli ve bağlayıcı olup olmaması ve evliliği derhal sona erdirip erdirmemesiyle bağlantılıdır. Bu açıdan boşamanın İslam hukukuna uygun olup olmamasıyla ilgili olarak, gerekli şartlara uyulmaması halinde boşamanın hukûkî sonuç doğurup doğurmayacağı üzerinde uzun tartışmalar yapılmıştır.

Talâk; Kur'an ve Sünnete uygun olup olmaması açısından Sünnî ve Bid'î Talâk, evliliği sona erdirip erdirmemesi açısından ise, Bâin ve Ric'î Talâk olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Kur'ân ve Sünnete Uygunluğu Açısından

İslâm hukukunda, talâk konusu Kur'ân-ı Kerîm'e ve Sünnete uygunluğu açısından "*sünnî ve bid'î* " talâk olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Bu ayrımın hukukî olmaktan daha çok dîni-ahlâki boyutlu bir ayırım olduğunu savunanlar da olmuştur.[100]

---

98 İbn Mâce, "Talâk", 1; Ebu Davud, "Talâk", 3.

99 Bkz. H. İbrahim Acar, "Talâk" md., https://islamansiklopedisi.org.tr/ (Erişim: 10.10.2022).

100 Ali Bardakoğlu, "İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri", *Kadın ve Aile Sempozyumu*, (Konya: Mehir Vakfı,1998), 6.

Sünnî talâk

Kur'ân ve Sünnete uygun olarak yapılan boşamaya "***sünnî talâk"*** denilmektedir.[101]

Talâkın, Kur'ân ve Sünnete uygun olarak kabul edilebilmesi için cumhura göre şu şartların bulunması gerekir;

(1) Talâk (boşama) esnasında kadın hayız halinde olmamalı,

(2) Boşamanın yapılacağı temizlik (tuhur) süresi içerisinde cinsel birleşmede bulunulmamış olmalı,

(3) Boşama bir defa ve ric'î (dönülebilir) şekilde yapılmış olmalı,

(4) Boşanma iddeti bekleyen kadın bu süre içerisinde ikinci kez boşanmamış olmalı.

Şâfiîler, kadının temizlik dönemi içerisinde tek seferde birden fazla yapılan boşamaları da Sünnî olarak kabul etmişlerdir. Hanefîler ise Sünnî talâkı, **"ahsen ve hasen**" diye ikiye ayırmışlar, birinci boşamadan sonra iddet bitimine kadar ikinci bir boşama yapmamayı "Ahsen sünnî" (Kur'ân ve sünnete uygun en güzel boşama), birinci boşamadan sonra iddet içerisindeki iki temizlik süresinde, kalan iki talâkı kullanmayı da "hasen sünnî" (Kur'ân ve sünnete uygun güzel boşama) olarak kabul etmişlerdir. Bu hallerde yapılan her iki boşamanın da sünnete uygun (sünnî) olduğunu söylemişlerdir.[102]

Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki, sünnete uygun olarak yapılan boşama, erkeğin karısını, temizlik dönemindeyken, cinsel ilişkide bulunmadan bir ric'î talâkla boşaması ve iddet sona erene kadar beklemesi şeklinde olmalıdır. "Sünnete uygun olan boşama, erkeğin karısını (aybaşı ve lohusalık halinden) temiz iken ve onunla cinsel ilişkide

---

101 Karaman, *Hukuk*, 1/304.

102 Elmalılı, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kâmusu*, 5/238-239.
Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz. Mevsılî, *el-İhtiyâr*, çev. Tevhit Ayengin, (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 351 ,

bulunmadan boşamasıdır."[103] anlamındaki hadis de aynı anlama gelmektedir. Abdullah b. Mes'ud tarafından rivâyet edilen bu hadisteki şartlara Buhârî (ö.256/869) "Sahih"'inde iki şahidin bulunması şartını da ilâve etmiştir.[104] Buhari'nin iki şahidin varlığını şart koşmasından dolayı, günümüzde yapılan boşamaların sünnî olarak kabul edilebilmesi için, boşamanın yargı yoluyla gerçekleşmiş olması gerekir,[105] diyenler de olmuştur.

Sonuç olarak, İslâm hukuku açısından, erkeğin boşama yetkisinin mutlak ve sınırsız olmadığı mâlumdur. Kur'ân ve sünnette belirtilen durum ve şartlarla boşama yetkisi sınırlandırılmıştır. İhtiyaç ve zorunluluk hallerinde son çare olarak izin verilen boşanma hakkı, prensip olarak öncelikle erkeğe verilmiştir. Ancak; geçici duygularla ve tahriklerle evliliğin sona ermesini önlemek, karı-koca arasındaki anlaşmazlık hallerinde, bir anlık öfkeyle yuva tamamen yıkılmadan erkeğe düşünme fırsatı vermek ve eşlerin yeniden barışmalarına imkân tanımak amacıyla boşamada "sünnî talâk" olarak adlandırılan aşamalı boşanma prosedürünün uygulanması öngörülmüştür.[106] Böylece, erkeğin boşamayı bilinçli bir şekilde yapması ve belirtilen şartlara uyması istenmiştir. Bu sebeple "*sünnî talâk*"ın bir tavsiye olmanın ötesinde, boşamanın *sıhhat ve nefaz*[107] şartı olduğu da ileri sürülmüştür.[108]

Bid'î talâk

Sünnî olarak kabul edilen talâka aykırı olan, yani Kur'ân ve Sünnetin belirlediği esas ve kurallara uygun olmayan boşamaya ***"bid'î talâk"*** denir.[109]

Şu şekilde yapılan boşamaların bid'î talâk olduğu söylenebilir:

(1) Kadın hayız halindeyken (regl halinde) yapılan boşama,

---

103 İbn Mâce, "Talâk", 2; Benzer bir hadis de Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmektedir. Bkz. Nesâî, "Talâk", 2.

104 Buhâri, "Talâk", 1; Ayrıca bkz. Talâk, 65/2.

105 Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, (Konya: y.y., 2002), 72.

106 Bkz. Karaman, *Hukuk*, 1/304; Döndüren, *Aile İlmihali*, 403; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 277.

107 Hukuki bir muâmelenin/tasarrufun geçerli olmasına "sıhhat", hukuki sonuçlarını doğurmasına ise "nefâz" şartı denilmektedir. Bkz. Ahmet Akgündüz-Halil Cin, *Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Timaş Yay.,1990), 2/73.

108 Halil İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, (Erzurum, y.y., 2000), 76.

109 Karaman, *Hukuk*, 1/305.

(2) Kadın temizlik (tuhur) halindeyken fakat cinsel birleşmeden sonra boşama,

(3) Bir temizlik süresi içerisinde veya aynı mecliste birden fazla boşama.[110]

İslâm hukukuna açısından, sünnete aykırı olan bu şekildeki bid'î boşamaların tamamının haram ve bid'î boşamayı yapan kişinin de günahkâr olduğukonusunda ittifak vardır. Ancak bid'î boşama şeklinde gerçekleşen boşamaların, sünnî talâk gibi hukûkî sonuç doğurup doğurmayacağı konusunda ihtilâfa düşülmüştür.[111]

Evliliği Derhal Sona Erdirmesi Yönünden

Eşler arasında nikah bağının devam edip etmemesi ve iddet süresi içerisinde kocanın boşadığı eşine yeni bir nikah ve mehre gerek olmaksızın dönme hakkına sahip olup olamaması açısından talâk*"ric'î"* ve "*bâin"* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Ric'î talâk

Yeni bir nikâh akdine ve mehre gerek olmaksızın iddet süresi içerisinde, eşlerin birbirine dönmesine imkân tanıyan boşamaya *dönülebilir boşama* anlamında "*ric'î talâk"* denilmektedir.[112]

Konuyla ilgili âyetlere bakıldığında[113] İslâm hukuku açısından boşamada/talâk'ta asıl olan şeyin, ric'î (dönülebilir) olması, yani evliliği tamamen ve derhal sona erdirilmemesi olduğu görülür.

Boşamada asıl olan ric'î olmakla birlikte, yapılan her boşama ric'î talâk şeklinde gerçekleşmeyebilir. Bu sebeple boşamanın ric'î olabilmesi için şu şartların bulunması gerekmektedir:

(1) Boşama, fiilen birleşmeden (zifâf) sonra gerçekleşmiş olmalı,

---

110 Vehbe Zühaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Heyet, (İstanbul: Risâle Yay.,1994),9/336.
111 Karaman, *Hukuk*, 1/305.
112 Karaman, *Hukuk*, 1/303; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/341.
113 Bkz. Bakara, 2/228, 229, 231, 232; Talâk, 65/1.

(2) Boşama, şiddet ve mübâlağa ifade eden vasıflar kullanılmadan, sarîh sözlerle olmalı,

(3) Üçüncü boşama hakkı kullanılmamış olmalı.[114]

İslâm hukuku açısından talâk/boşamada asıl olanın ric'î (dönülebilir) talâk olması , iddet süresince kocaya düşünme olanağı tanımak ve kararından pişmanlık duyarak vazgeçmesi halinde, eşine dönüş imkânı vererek evliliğin devamı sağlamaya yöneliktir.[115] Buna göre boşanmanın ric'î olduğu durumlarda, herhangi bir özel durum yoksa, kadının, beklemesi gereken iddetini aile yuvasında, yani kocasıyla birlikte yaşadığı evde geçirmesi zorunludur.[116] Burada amaç, eşlerin aynı ortamı paylaşmaları ve bu vesileyle aralarında tekrar sevgi ve saygı ortamının oluşmasına zemin hazırlamak, aile birliğinin ani kızgınlıklarla yıkılmasını önlemektir.[117] Ric'î boşamada eşler arasında evlilik bağı devam ettiği için, erkeğin yeni bir nikâha gerek kalmadan tekrar eşine dönmesi ve evlilik bağının devam etmesi mümkündür.[118]

Kur'an'da önerilen üç aşamalı boşanma prosedürü[119], tarafların psikolojileri göz önünde bulundurularak tasarlanmış hikmetlerle dolu ilâhi bir tavsiyedir. Öfkeyle bir anda karar vererek ailenin feda edilmesine karşı alınmış bir tedbir olduğu âşikardır. Tarafların kısa süreli ayrılığı yaşayarak tecrübe etmesine imkân tanıyan bu yaklaşımın aslında bir çeşit evlilik terapisi olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hatta bu ayrılığı "terapötik (iyileştirici) ayrılık olarak" değerlendirmişlerdir.[120] Aslında evlilik terapistleri, Kur'an'da boşanma sürecinde uygulanan iyileştirme amaçlı ayrılığa benzer kısa süreli ayrılıkları ihtiyaç duyulduğunda başvurulabilecek bir çözüm olarak tavsiye etmektedirler. Dolayısıyla evliliğin, yoğun duygular altında bir anda alınan kararlarla bitirilmesi Kur'an'ın ruhuna aykırıdır.

---

114 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhıyye Kâmusu*, (İstanbul: y.y., t.y.), 2/221; Zekiyyuddîn Şa'bân**,** *el-Ahkâmü'ş-Şer'iyye fî'l-ahvâli'ş-Şahsiyye*, (Bingâzi: y.y., 1993), 388-389; Karaman, *Hukuk*, 1/303.

115 Bkz. Bardakoğlu,"Boşama Yetkisi", 6; Ayrıca Bkz. el-Bakara, 2/228, 229, 231; Talâk, 65/2.

116 Bkz. Talâk, 65/1.

117 Döndüren, *Aile İlmihali*, 395; Bilmen, *Hukuk*, 2/222-223.

118 Bkz. el-Bakara, 2/228, 229; Talâk, 65/1-2.

119 Hamza Aktan, "Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü", *Dini Araştırmalar* 5/14 (Eylül-Aralık 2004), 5-16.

120 Bkz. Kasapoğlu, "Kur'an'da Terapötik Boşanma", *Bilimname* 9 (2005), 77-78.

Ric'î talâkın (boşamanın) hukûkî sonuçları ise şunlardır;

(1) Boşama sayısı eksilmiş olur,

(2) İddet süresi içerisinde erkek, yeni bir nikâh akdine ve mehre gerek olmadan boşadığı eşine dönebilir. (ric'at hakkı),

(3) Evlilik bağı iddet süresi dolana kadar devam eder,

(4) İddet süresi içerisinde eşler birbirlerine vâris olur,

(5) Boşanma durumunda mehrin peşine dönüşeceği kararlaştırılmamış ise, mehr-i müeccel iddet bitimine kadar peşine dönüşmez,

(6) İddet süresinin sona ermesiyle boşanma bâine dönüşür,

(7) Sıhri hısımlık (akrabalık) sebebiyle oluşan evlenme engelleri devam eder,

(8) İddet süresince henüz evlilik sona ermediğinden kadının nafaka hakkı ve oturacağı ev hakkı devam eder.[121]

Bâin talâk

Dönüşü olmayan ve eşler arasında kesin ayrılık meydana getiren boşama şekline "***bâin talâk***" denir ve o da ikiye ayrılır:

Birincisi; birinci ve ikinci boşamanın sonunda meydana gelen bâin talâktır ki buna *"beynûnet-i suğrâ*" denir. Bâin talâk ile evlilik kesin olarak sona erdiğinden erkek ancak, eşinin rızâsının olması şartıyla, yeni bir nikâh ve mehirle boşadığı eşine dönebilir.[122] Ric'î

121 M. Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş Şahsiyye*, 312; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/345; Döndüren, *Aile İlmihali*, 397.

122 Zühaylî, *Fıkıh*, 9/346; Karaman, *Hukuk*, 1/303; Döndüren, *Aile İlmihali*, 398; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi-Kütüb-i Sitte*, (İstanbul: Zaman Yay., t.y.), 11/151.

talâkta da koca iddet içerisinde eşine dönmezse, iddet bittiğinde evlilik sona erer ve meydana gelen ayrılık beynûnet-i sugrâya/ bâin talâka dönüşür.[123]

İkinci çeşidi ise, üçüncü talâk/boşama sonunda meydana gelen bâin talâktır ki, buna da "*beynûnet-i kübrâ*" denir. Bu durumda erkek, boşadığı eşine ancak "ş*er'î tahlîl (hulle*)" adı verilen ve kadının bir başka erkekle gerçek bir evlilik yapması ve bu ikinci evliliğin normal bir şekilde sona ermesi sonucunda dönebilir.[124] Üçüncü talâk, boşanan eşlerin "ş*er'î tahlil*" olmadan yeniden evlenmelerine imkân vermediği için "*beynûnet-i kübrâ (büyükayrılık)"* diye isimlendirilmiştir.[125]

Şu durumlardaki boşamalar (Hanefîler'e göre) *bâin talâk* olarak kabul edilmiştir:

(1) Fiili birleşme (zifâf) den önce ve halvet-i sahîha'dan sonra yapılmış olan boşamalar,

(2) Kadının vereceği bir bedel karşılığında eşlerin anlaşarak boşanması hali (muhâlea),

(3) Kinâyeli lafızlarla yapılan boşamalar,

(4) Kesin ayrılık ve mübâlağa ifade eden sözlerle yapılan boşamalar,

(5) Üçüncü boşama hakkının kullanıldığı ifade edilerek yapılan boşamalar,

(6) Hastalık, özür veya erkeğin hapiste olması gibi sebeplerle, hâkim kararıyla meydana gelen boşanmalar.[126]

123 İbn Teymiye, *Mecmuu'l-fetâvâ*, (y.y.: y.y., t.y.), 32/313-314.
124 Şa'bân, *Ahvâl*, 415; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/341; Ayrıca bkz. Bakara, 2/230.
125 İbn Teymiye, *Mecmuu'l-fetâvâ*, 32/313-314; Zühaylî, *Fıkıh* , 9/346.
126 Ebû Zehra, *Ahvâl*, 309; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/342 vd.; Karaman, *Hukuk*, 304; Döndüren, *Aile ilmihali*, 398-399.

Bâin talâkın hukûkî sonuçları ise şunlardır:

(1) Bu boşama çeşidiyle evlilik bağı kesin olarak sona erer,

(2) Birinci ve ikinci boşamalarla talâk sayısı eksilmiş olur,

(3) Erkek boşadığı eşine dönmek isterse, birinci ve ikinci boşamadan sonra yeni bir nikâh akdi ve mehir ile, üçüncü boşamadan sonra ise ancak şer'î tahlîlden (hulle) sonra dönebilir,

(4) Ölüm veya boşanma zamanına ertelenmiş olan mehir peşine dönüşür ve derhal ödenmesi gerekir,

(5) İddet süresince kadın kocasının evinde kalır ve iddet nafakası almaya hak kazanır,

(6) İddet içerisinde eşlerden biri ölürse, diğeri ona mirasçı olamaz. Ancak Şâfiîler dışında çoğunluğa göre, koca ölüm hastası iken eşini mirastan mahrum etmek amacıyla bâin talâkla karısını boşamışsa, kadın kocasına mirasçı olabilir.[127]

2.2. Boşamanın Geçerli Olmasının Şartları

2.2.1. Ehliyet Şartları

Ehliyet; "hukuk süjesinin haklara sahip olması, haklarını kullanması, vazife, mükellefiyet ve mesuliyetler yüklenebilmesi hali" olarak tanımlanır.[128]

Boşamanın, kişiye bağlı olan "*medeni ve hukûkî*" bir hak ve tasarruf olması sebebiyle bu yetkiyi kullanacak kişinin ***"tam eda ehliyeti"****ne* sahip olması gerekmektedir.[129] Tam eda ehliyeti, aklın ve bedenin tam olmasıyla meydana gelen,

---

127 Ebû Zehra, *Ahvâl*, 312-313; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/346 vd.

128 Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 115

129 Şa'bân, *Ahvâl*, 404; Karaman, *Hukuk*, 1/180, 186, 298; Döndüren, *Aile İlmihali*, 275,277; Cin-Akgündüz, *Hukuk Tarihi*, 2/16,19.

eksiksiz kudret ve idrake dayanır. Bir kişinin mükellef olması ve kendisine edanın vacip olması ancak bu tür ehliyete sahip olmasıyla mümkündür .[130]

Hukuk-ı Aile Kararnamesinde yer alan, *"Talâkın ehli mükellef olan zevctir"* ifadesi tam eda ehliyeti için gereken şartları ifade etmiştir.[131]

Buna göre, boşama hakkını ve yetkisini kullanacak olan kişinin *akıllı, ergin, ihtiyar ve irade sahibi olması ve boşama kastının bulunması*[132] *ve bunu kendi rızâsıyla bilinçli ve şuurlu* bir şekilde yapmış olması gerekmektedir.

İslâm hukukçuları, *"Akıl hastası ve çocuğun boşaması dışında, her talâk geçerlidir"*[133] *"Bunağın boşaması dışında her talâk geçerlidir"*[134] *ve "İhtilâm oluncaya kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyan kişiden ve aklı-şuuru yerine gelinceye kadar akıl hastasından hüküm kaldırılmıştır"*[135] *"İğlâk halinde boşama ve köle azadı geçersizdir"*[136] hadis-i şeriflerine binaen çocuğun (*sabî*),[137] akıl hastasının *(mecnûn),* bunağın *(ma'tûh),* baygın halde bulunan *(mugmâ aleyh),* aklî dengeyi bozacak şekilde sıtma hastalığına yakalanan *(mahmûm),* aklı giderecek şekilde şiddetli baş ağrısı çeken ve hastalığa yakalanan kişilerin, akli dengesini kaybedecek şekilde sinir krizi geçiren *(medhûş)* kişinin boşamasının geçersiz olacağı hususunda ittifak etmişlerdir.[138]

Bununla beraber İslâm hukukçuları; boşamada irade, ihtiyar ve kasd'ın bulunması şartına bağlı olarak, özellikle *zorlama* (*mükreh), kızgınlık (gadbân), sarhoşluk (sekrân), yanlışlıkla (muhtî) ve gayr-i ciddi (hâzil-lâib)* olarak yapılan boşamaların geçerli olup olmadığını tartışmışlardır.

---

130 Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Menârü'l-envâr,* (B.y.y: Lubab Yazma Eserleri İhya ve İlmi Araştırma Yayınları, t.y.), 292.

131 Mustafa Çağrıcı, "Hak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/hak#1 (Erişim: 30.10.2022).

132 Ebû Zekeriya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Ravdatü'l-ta'libin,* thk. AdilAhmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavved, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 6/50; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/293.

133 Buhârî , "Talâk",11.

134 Tirmîzî, "Talâk", 15.

135 Buhârî, "Talâk", 11;Nesâî, "Talâk", 20; İbn Mâce, "Talâk", 15; Buhârî, "Talâk", 11.

136 Buhârî, "Talâk", 11; Ebû Dâvûd, "*Talâk*", 8; İbn Mâce, "Talâk", 16; *Müsned,* 2/ 276.

137 HAK (md.7) buluğ öncesindeki evlendirmelerin caiz olmadığını kanunlaştırdığından çocukların boşaması konu olmaktan çıkmıştır.

138 Muhammed Emîn ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar 'ala'd-Dureri'l-muhtar,* thk. Alî Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 3/244; Ebû Zehra, *Ahvâl*, 238; Şa'bân, *Ahvâl*, 405; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/289.

Hz. Peygamber, amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini söylemiştir.[139] Bu hadis bizlere, bir işi yaparken kasıt neyse, konuyla ilgili karar verilirken o kastın yani niyetin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eden ve birçok konuyu bu bakış açısıyla hükme bağlamamızı sağlayan bir ilke sunmaktadır. Bu yönüyle söz konusu hadis birçok sorunun çözülmesinde kilit rol oynamıştır.[140] Hz. Peygamber, talâkla ilgili olarak da "*iğlâk halinde boşama geçersizdir*"[141] buyurmuşlardır. İslâm hukukçuları, hadiste geçen "iğlâk" kelimesinin "*ikrah, cünûn, öfke ve tazyîk*" anlamlarına geldiğini ifade etmişlerdir. Buna göre kişinin özgür iradesini gölgeleyen, sağlıklı karar vermesini engelleyen durumlarda, diliyle talâk lafzını söylemiş olmasının, gerçek bir niyet ve kasıt bulunmadıkça geçersiz olduğu sonucu çıkmaktadır. Yani, kişinin bu sözleri söylerken neyi kastettiği, neye niyetle bunu söylediği önem arz etmektedir. Bu karar alınırken, kişinin kasıt ve iradesini gölgeleyecek herhangi bir durumun olmaması gerekir. Bu sebeple, "*zorlama, sarhoşluk, şiddetli üzüntü, korku, aşırı heyecan, öfke, hata*" gibi gerçek iradenin ortada olmadığı durumlarda boşamanın geçersiz olması gerekmektedir.[142]

2.2.2. Ehliyet ile İlgili Özel Durumların Boşamaya Etkisi

Ehliyet açısından ele aldığımızda boşamaya etki eden durumları genel olarak beş ana başlıkta incelememiz mümkündür. Bunlar;

a. Öfkeli haldeyken(Gadbân) yapılan boşama

b. Baskı altındaki kişinin(Mükreh)boşaması

c. Sarhoş kişinin(Sekrân) boşaması

d. Gayr-i ciddi kişinin(Hâzil-Lâib) boşaması

e. Hata ile yapılan(Muhtî) boşama

---

139 Bkz. Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", l; "Talâk", 11; Müslim, "İmâre", 155; "Talâk", 11; Nesâî, "Talâk", 24; İbn Mâce,"Zühd", 26.

140 Nasi Aslan. Fıkıhta Hüküm Bağlamında Niyetin Amele Etkisi - Bütüncül Bir Yaklaşım-5. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, (Ankara, Sageya Yayıncılık, 2019), 835.

141 Ebû Dâvûd, "Talâk", 8; İbn Mâce, "Talâk", 16; Buhârî, "*Talâk*",11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/276.

142 Saffet Köse, "Fıkhî Mezheplerin Teşekkül Devrinde "Fıkhın Dünyevîligi" Fikri ve Günümüzdeki Yansımaları", *İlam Araştırma Dergisi* 2/2 (Temmuz-Aralık,1997), 211.

Burada kapsam gereği yalnızca öfke ve kızgınlık halinde boşa(n)ma başlığını ele alacağımızı belirtmek isteriz.

Öfkeli Haldeyken (Gadbân) Yapılan Boşama

Öfkeli ve kızgın olan kişiye hukûkî bir terim olarak "**gadbân**" denilmiştir. Gadap (öfke/kızgınlık) ise, kişinin aklî dengesinin bozulması sebebiyle söz ve davranışlarında ölçüyü kaçırıp kendisine hâkim olamaması durumudur.[143]

"İğlâk halinde boşama ve köle azadı geçersizdir"[144]şeklindeki hadis metninde geçen, "iğlâk" veya "gılâk" kelimesinin sözlükte kilitleme, kapama ve zorlama anlamına geldiği ifade edilmiştir.[145]Fukahânın ve hadisçilerin çoğunluğuna göre *"iğlâk"* öfke halini anlatmak için kullanılmıştır. Buradaki kilitleme ve kapama manası, kişinin öfkeden dolayı sağlıklı düşünme kapısının kapanması manasına gelmektedir. Öfke, düşünme sistemi kapatarak, karar verme mekanizmasını çökertmekte ve aklı selîmi de kilitlemektedir. Kişi, ne istediğini bilme halinden uzak olduğu için ne söylediğinin de bir hükmü olmamaktadır.[146]

İslâm hukuku alimleri, öfkeliyken ve kızgınlık halinde yapılan boşamaların geçerli olup olmadığını tartışırken öfkeyi üç aşamada ele almışlardır:

Birinci aşama, öfkenin henüz yeni başladığı hal olarak kabul edilir. Bu durumdayken yapılan boşamalar, kişinin âklî dengesinin yerinde olması ve söz ve davranışlarında bilinçli olması ve kastının ne olduğunun anlaşılması sebebiyle ittifakla geçerli sayılmıştır.[147]

---

143 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkıîn,* (Kahire: Dâru'l-Hadis, t.y.), 3/45.

144 Ebû Dâvûd, "Talâk", 8; İbn Mâce, "Talâk", 16; Buhârî, "Talâk", 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 276.

145 Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, 183

146 İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkıîn,* 3/45; Ebû Dâvûd, "Talâk", 8; Ahmet Necati Yeniel-Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, (İstanbul: Şamil Yayınları, 1999), 8/370-371.

147 Şa'bân, *Ahvâl*, 405.

İkinci aşama, öfkenin son haddine ulaştığı durumdur. Kişi bu durumdayken, akli dengesi yerinde olmadığı için söz ve davranışlarında ne kast ettiği belli değildir ve bilinçli bir şekilde davranamamaktadır. Bu durumda olan kişi akıl hastası hükmünde kabul edilerek ittifakla boşaması geçersiz sayılmıştır.[148]

Üçüncü aşamada ise, öfke, bu iki halin ortasındadır. Bu durumda olan kişinin akli dengesi tamamen bozulmuş olmamakla birlikte, kişinin tamamen boşama kasdı da yoktur. İnsanlar bu durumdayken almış oldukları kararlardan daha sonra genellikle pişmanlık duymaktadırlar.

Bu durumdaki kişinin yaptığı boşama cumhura göre geçerli olmakla birlikte,[149] boşamada irade, ihtiyar ve kasdın ne olduğuna itibar etmenin şart olduğunu savunan Câ'feriler, Zahiriler ile bazı Hanefî, Mâlikî ve Hanbeli hukukçulara göre öfke halinde olan kişinin yapmış olduğu boşama geçersizdir.[150]Bunu savunanlara göre, "iğlâk" hali kelimenin anlamından yola çıkarak, insanın ne söylediğini bilmeyecek derecede idrakinin kapalı olduğu durumları ifade etmektedir. Bunun için böyle bir durumda olayın mahkemeye veya müftüye intikal etmesi durumunda, hâkim veya müftünün, boşama olayının gerçekleştiği ortamın şartlarını inceleyerek ve araştırarak bir sonuca varması gerekmektedir. Boşama olayının gerçekleştiği esnada erkeğin tam olarak akıl ve idrakinin yerinde olmadığı tespit edilirse, boşamanın geçersiz olduğuna hükmedilmelidir, denilmiştir.[151]

148 İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkıîn*, 3/45; İbn Âbidin, *Raddü'l-muhtâr*, 3/244; Zühaylî, *Fıkıh*, 9/290; KâmilMiras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Terceme ve Şerhi*, (Ankara: y.y., 1983), 11/57-360; Yeniel-Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve* Serhi, 8/371.

149 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/244.

150 Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 3/494.

151 Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 3/494.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÖFKELİ ŞAHSIN TALÂKI

Çalışmamızın bu bölümünde öfke ile talâk arasındaki ilişkiye değinilerek, öfkeli şahsın davranışlarının geçerli olup olmadığı hususu ele alınacak, daha sonra ise öfkeli şahsın talâkının İslam hukuku açısından bağlayıcılığı konusunda mezheplerin görüşlerine yer verilecektir.

3.1. Öfke-Talâk İlişkisi

Öfke, kontrol edilebilmesi en zor duygulardan biridir. Evlilik bir yönüyle hukukî konulardan biri olsa da duygusal yönü ağır basan bir meseledir. Evliliği sona erdirmek, bir anda karar verilebilecek bir olay değildir. Bu konuda ani alınacak kararların sağlıklı sonuçlar doğurmayacağı ortadadır. Eşler arasında başlangıçta tertemiz duygularla kurulan yuvanın bir anlık öfkeyle yıkılması emeklerin boşa gitmesi demektir. Üstelik evlilikten meydana gelmiş çocuklar da varsa bu konu çok daha hassas olunması gereken bir mesele hâlini alacaktır. Başlangıçta yuva nasıl özenerek kurulmuşsa, boşa(n)ma gerçekleşecekse aynı özen gösterilerek yapılmalıdır. Bu açıdan anlık duygularla hareket etmenin hukukî açıdan sonuç doğurup doğurmayacağı konusunu ele almak önem arz etmektedir.

Bu sebeple burada, öfkenin insan davranışları üzerindeki etkisini ele almaya çalışacağız.

Öfkeli Şahsın Davranışlarının Geçerliliği

Öfke kavramını tanımladığımız ilk bölümümüzde de belirttiğimiz gibi öfke; kişinin kontrol edemediği durumlar karşısında aslında bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkan duygu patlamasıdır. Genellikle kişinin kendisini olumlu yollarla ifade etmeye imkân bulamadığı durumlarda bu duygu ortaya çıkar. Kendisine haksızlık edildiğini, şahsına saldırıldığını, engellendiğini düşünen insan öfkelenir.

Öfkeli kişinin o anda yaptıkları ve söyledikleri genellikle daha sonra pişmanlık duyduğu şeyler olmaktadır. Bu nedenle öfkeli kişinin davranışlarının ciddiye alınıp alınmayacağı hususu tartışmaya açık bir konudur. Bu bağlamda, *"Öfkelenmeye başladığınızda, suçlamayın, yorumlamayın, teşhis koymayın, damgalamayın, irdelemeyin, vaaz vermeyin, ahlaki ders çıkarmayın, emretmeyin, uyarmayın, sorgulamayın, dalga geçmeyin ve söylev çekmeyin. Diğer kişiyi hafife almayın. Her bireyin kendi davranışlarından sorumlu olduğunu görün."*[152] diyen Lerner'e hak vermememiz mümkün değildir.

Esasen her insan, hayatında sükûnet ve huzur ister. Ancak bazen çeşitli sebeplerle bu sakinlik bozulur, yerini kızgınlık ve hatta öfke alır. Bu durumun pek çok sebebi olabilir. İnsan, doğası gereği diğer insanlarla iletişim halindedir ve bir bakıma buna mecburdur. İnsanların birbiriyle sağlıklı iletişim kurmaları çok da kolay bir şey değildir. İletişim malum olunduğu üzere çift yönlü bir olgudur. Konuşan kişinin söylediği ile muhatabının anladığı çoğu zaman aynı olmamaktadır. Dolayısıyla taraflardan birinin söylediği herhangi bir cümlenin, muhatabı tarafından farklı mecralara çekilmesi olası bir durumdur. Aslında ne söylediğimizden çok karşımızdakinin ne anladığı burada önem kazanmaktadır. Ayrıca konuşma esnasında takındığımız üslûp, konuşmanın akışını tamamen değiştiren, karşımızdaki kişi tarafından anlaşılmamızı doğrudan etkileyen bir faktördür. Bu açıdan bakıldığında özellikle birbiriyle yakın ilişki ve iletişim halinde olan eşlerin arasında iletişim kazalarının olması kaçınılmazdır.

Aile içerisinde tartışmaların olmaması imkânsızdır. İki kişi arasında anlaşmazlık çıkmaması ve bu iki insanın her konuda aynı fikirde olması eşyanın tabiatına aykırıdır. Burada dikkat edilmesi gereken belki de en önemli husus, iki tarafın da bu farkındalık içerisinde ve bilinç düzeyinde olmasıdır. Eşlerden birinin söylediğinin diğeri tarafından sürekli farklı yerlere çekilmesi, taraflardan herhangi birinin geçinmeye niyetli olmaması, söylenen her sözde tansiyonun yükselmesine yetecektir. Zamanla yaşanan tartışmalar maalesef tarafların içlerinde öfke biriktirmelerine sebep olacaktır. Aslında bunlar insanın ve iletişimin olduğu her yerde yaşanabilecek sorunlardır. Önemli olan bunun farkında olmak ve öfkeliyken konuşmayı fazla uzatmamaya çalışmak, sakinleştikten sonra konuyu tekrar aklı selim ile ele almak olacaktır. Engin Geçtan'ın da ifade ettiği gibi aslında öfke,

152 H. G. Lerner, *Öfke Dansı*, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1996), 35.

önem verdiğimiz kişinin, beklentilerimiz doğrultusunda davranmadığında ya da hakkımız olanı alamadığımızı düşündüğümüzde yaşadığımız duygunun adıdır.[153] Eş olarak seçtiğimiz kişi esasen hayatımızda en fazla değer verdiğimiz ve kendisinden en çok değer görmeyi beklediğimiz kişidir. Dolayısıyla Geçtan'ın da dediği gibi karşımızdaki kişi beklentilerimiz doğrultusunda davranmadığı zaman öfkeleniriz. Öfkeliyken ağızdan çıkan sözlerin daha sonra pişmanlık yaratacağı tecrübeyle sabit olup bununla ilgili söylenmiş pek çok söz malumumuzdur. Öfkeyle kalkanın zararla oturduğunu bilmeyen, keskin sirkenin küpüne zarar verdiğini duymayan yoktur. Ancak bilmek ile uygulamak farklı şeylerdir. Kişi her ne kadar bunları bilse de bazen öfkesine yenik düşmektedir. Öfkeyle söylenen sözlerin sonradan yüz kızartacağı bilinse de o duygunun coşkun bir şekilde yaşandığı anda maalesef bu akla gelmemektedir. Sonuç olarak öfkeliyken yapılan konuşmaların ve alınan kararların sonradan gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

3.2. Öfkeli Şahsın Talâkı Konusunda Mezheplerin Görüşleri Öfkeli Şahsın Boşaması İle İlgili Rivayetin Değerlendirilmesi

Aşırı öfke halindeki erkeğin talâkı konusuna klasik fıkıh eserlerinin birçoğunda çok az temas edilmiştir. Konuyla ilgili olarak ilk çalışma, İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350)'ye ait *İğasetu'l-lehfan fi hukmi talâkı'l-gadban* adlı eserdir.[154] Türkçe çevirisi de yapılan bu eser[155] bizim gibi birçok araştırmacı için yol gösterici niteliğindedir.

İbn Kayyım'ın ve bu konuda görüş beyan edenlerin atıfta bulunduğu, öfkeli şahsın boşaması konusunda görüş ayrılığına temel oluşturan rivayet şudur:

لا طلاق و لا عتاق في اغلاق " *İğlâk sırasında boşama ve köle azadı yoktur.*"[156]

---

153 Geçtan, *İnsan Olmak,* 54.

154 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-lehfan fi hukmi talâkı'l-gadban*, 1-35.

155 Muhammet Ali Danışman, "İğasetü'l-Lehfân fi Hükmi Talâki'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, (2007), 247-282

156 Ebû Bekr Abdullah b. MuhammedİbnEbî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, (Dımaşk, Cidde: Dâru'l-Kıble-Müessesetü'Ulûmi'l-Kur'ân, 2006), 9/573-574; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Musnedu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnavut-Âdil Mürşid, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001), 43/378; İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sunenu İbni Mace*, (Riyâd: Dâru's-Selâm, 1999), "Talâk", 16; Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sunenu ebi Davud,* (Riyâd: Dâru's-Selâm, 1999), "Talâk", 8; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî el-Müsennâ et-Temîmî, *Musnedu Ebi Ya'la el-Mevsılı*, thk. Huseyn Selîm Esed, (Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1986-1992), 7/421, 8/53; Dârekutnî, Alî b. Ömer, *Sunenu'd-Darekutni*, thk. Şu'ayb el-Arnavut ve dğr., (Beyrut:

Burada konuyu daha iyi anlamak için, ilgili rivayeti ve metindeki **إغلاق** lafzının muhtemel anlamlarını ve bunlarla ilgili görüşleri ele alacağız.

Öfkeli kişinin boşamasının geçerli olup olmadığı hususuyla ilgili tartışmanın ana sebebi olan hadisin metnindeki " إغلاق "kelimesi, Arapça'da "kapatmak" manasına gelen " غلق " kökünden türemiş olan " أَغلق "kelimesinin masdar hâlidir.[157]

İbn Manzûr'a göre *İğlâk* altında olan kişinin işleri ikrah yani baskı altındadır ve tercihleri kısıtlanmış durumdadır. Öyle ki o kişi üzerine kapı kapatılan ve kendisinden istenilen işi yapıncaya veya istenilen talâkı verinceye kadar hapsedilen kişi gibidir.[158]

Ebu Mansûr el-Ezherî (ö. 370/980), Sahib b. Abbad (öl. 385/995), Mu'tezilî müfessir ve aynı zamanda dil üstadı Zemahşerî (öl. 538/1144), âlim ve edebiyatçı İbnul-Esîr (öl. 606/1210), İbn Manzûr (öl. 711/1311), Zebîdî (öl. 1205/ 1791) hadiste geçen iğlâk lafzının ikrah anlamına geldiğini belirtmişlerdir. "İğlâk" lafzının manasını irdeleyen dil alimlerinin büyük çoğunluğu, bu lafzın kelime anlamının kapatmak olmakla birlikte söz konusu rivayette ikrah manasında da kullanıldığı konusunda ittifak halindedir.[159]

Hadisi bizzat rivayet edenlerden biri olan Ahmed b. Hanbel tarafından da söz konusu lafzın "öfke" şeklinde yorumlandığı nakledilmiştir.[160] Buhari'nin de, Sahih'inde "Kitabü't-Talâk" bölümünde bab başlığına "Babü't-talâk fı'l-iğlâk ve'l-kurhi ve's-sekrani ve'l-mecnüni… " ismini verdiği ve böylece bu kelimenin zorlama (ikrah), sarhoşluk (sekran) ve akıl hastalığından (mecnun) farklı bir manaya geldiğine işaret ederek iğlâk halindeki boşamayı diğer ehliyet arızaları arasında saydığı ifade edilmiştir.[161]

Müessesetü'r-Risâle,2004), 5/65-66; Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed en-Nîsâbûrî, *el-Mustedrek 'ale's-Sahihayn*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.),2/198; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sunenu'l-kubra*, thk. Abdülkâdir 'Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, 7/585; 10/105.

157 İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, 3/2920.

158 İbn Manzûr, *Lisan'ul-Arab*, 3/2920

159 Fatih Çinar, Nasi Aslan, "Öfkeli Şahsın Boşaması İle İlgili Rivayetin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 243-260.

160 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd*, 3/566.

161 Danışman, "İğasetü'l-Lehfân", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007), 250.

"İğlâk" kelimesinin; Hicaz uleması tarafından ikrâh ile Irak uleması tarafından gazap ile bir kısım alim tarafından ise bir mecliste bir lafızda verilen üç talâk olarak tefsir edildiği ifade edilmektedir[162]. Ayrıca bu kelimenin; kızgınlık, zorlama ve akıl hastalığı anlamına da geldiği belirtilmektedir. Bunu destekler manada İbn Teymiyye (öl. 727/1 328) "İğlâk" kelimesinin hakikatinin; kişinin kalbinin kapanarak ne söylediğini bilememesi ve ne konuştuğunu kastedemeyecek derecede zaafa uğraması olduğunu söyler. Bu durumdaki bir insana da kasıt ve irade kapısının kapalı olduğunu, bu kişinin talâkının; akıl hastasının, sarhoşluk veya kızgınlık sebebiyle aklını gideren kimsenin talâkıyla aynı kapsama gireceğini ifade eder. Ne söylediğini bilemeyen, söylediğinde kasıt bulunmayan kimselerin talâkının da geçerli sayılamayacağını belirtir."[163]

Öfkeli şahsın talâkının geçersiz olduğunu savunan İbn Kayyım ve hocası İbn Teymiyye'ye göre iğlâk, kapının kapanmasına benzetilmiştir. İğlak halinde olan kişiye, irade ve kasıt kapısı kapanmıştır. Bu sebeple böyle bir kişide mutlak bir irade ve ihtiyarın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Bu da ikrah halindeki kişiyle benzer bir durumdur. Nasıl ki mükreh, istemediği ve hoşlanmadığı bir şeyi zorla yapıyorsa iğlâk halindeki kişi de öyledir.

İbn Kayyım öfkeyi ele alırken onu aşamalara ayırmıştır. Öfkenin ilk aşamasında, kişinin bilincinin ortadan kalkmadığını, iradesinin ve aklî melekelerinin yerinde olduğunu söyler. Bu sebeple de yapılan boşamanın bu aşamada geçerli olduğunu düşünür. Yani ona göre bu aşamada kişi henüz aklını gölgeleyecek derecede öfkeli değildir. İkinci olarak bahsettiği aşama kriz aşamasıdır ve burada kişi kontrolünü kaybetmiştir. Öfke krizi olarak nitelendirdiği bu aşamada yapılan boşamanın geçersiz olduğu konusunda tereddüdün olmadığını savunur. Çünkü ona göre bu aşamada kişi artık aklıyla hareket etmekten uzaktır. Kişi öfkeden gözü hiçbir şeyi görmez hale gelmiş, akl-ı selim devre dışı kalmıştır. Üçüncü olarak bahsettiği aşama başlangıç ile kriz arasındaki aşamadır. Buna kızgınlık hali der ve burada yapılan boşamanın geçerli olup olmadığı konusunun ihtilaflı olduğunu söyler.[164]

---

162 Danışman, "İğasetü'l-Lehfân", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*9 (2007), 251.
163 İbn Teymiyye, *Mecmuu'l- Fetavâi,* (Beyrut: y.y., 1398/1978), 35/248-53
164 Bkz. İbn Kayyim, *İğasetü'l-lehfan fi talâki'l-ğadban,* 39.

Öfke krizi anında yapılan boşamaların geçerli olmadığını savunan İbn Kayyım bu fikrini şöyle temellendirmektedir: Aşırı kızgınlığı sebebiyle kişiye kasıt ve niyet kapısının kapandığını ifade eden İbn Kayyım, boşamanın geçerli olmamasının asıl sebeplerinden biri olarak da şahsın telaffuz ettiği talâk sözcüğünün altında gerçek bir boşama niyeti ve iradesi olmamasını gösterir. Kişi bu sözünü yalnızca öfkesi sebebiyle telaffuz etmiştir, demektedir. Bu haliyle de öfkeli şahsın mükrehe benzediğini hatta durumunun mükrehten daha ağır olduğunu ifade etmektedir. Mükreh ile öfkeli şahsın durumunu kıyaslayarak, mükrehin kendisine uygulanan aşırı baskı ve cebir olsa da en azından iki seçenekten kendisi açısından daha az zarar doğuracak olan seçeneği tercih etme hakkının olduğunu ifade eder. Böylece çok daha ağır sonuçlar doğuracak tehlikeyi mükrehin bertaraf edebildiğini söyler. Dolayısıyla gerçekten rızası olmasa bile, bir irade ortaya koyduğunu ve iki durumdan birini tercih ettiğini belirtir. Öfkenin ise bir tür cinnet veya cinnetten bir parça olduğunu söyler. Öfkenin etkisiyle kişinin kendini rahatlatmak, bir anlamda tatmin etmek, öfkenin sebep olduğu sıkıntılı durumdan bir an önce kurtulmak ve öfke ateşini söndürmek için bağırıp çağırmak, üstünü başını yırtmak gibi davranışlar da sergileyebileceğini belirtir. Kızgınlığının geçmesiyle de bütün bu yaptıklarından pişman olacağını ve böyle bir sonucun ortaya çıkmasını amaçlamadığını derin bir üzüntüyle dile getireceğini ifade eder."[165]

Burada İbn Kayyım'ın öfkeli şahsı mükrehe benzetmesi ve hatta ondan daha sıkıntılı bir durumda olduğunu ifade etmesi dikkatimizi çekmektedir. Mükreh, ikrah (zorlama, baskı) altında olan kişi demektir. İkrâh bilindiği üzere İslam Hukukunda ehliyet arızalarından biridir. Kısaca belirtmemiz gerekirse ikrah şöyle tanımlanabilir: "*İkrah; tehdit ettiği şeyi yapmaya muktedir bir şahsın, bir başka kişiyi korkutmak suretiyle, kendi haline bırakıldığında yapmaya rıza göstermeyeceği ve tercih etmeyeceği bir fiili işlemeye ya da bir sözü söylemeye sevketmesidir."*[166] İkrahın sözlü tasarruflara olan etkisi konusunda İslam hukukçuları arasında fikir birliği yoktur. Âlimlerin bir kısmına göre baskı ve zorlama altında söylenen sözlerin hukuki açıdan bağlayıcılığı yoktur ve bu sözler herhangi bir hukuki sonuç doğurmaz. Bu yönde nakledilen sahabe görüşlerinin yanında, onlarla aynı görüşte olan Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî hukukçular vardır. Zâhirîlerden İbn Hazm da bu görüştedir. Hanefîler ise ikrah halindeki sözlü tasarrufların geçerli olduğunu

165 İbn Kayyim, *İğasetü'l-lehfan fi talâki'l-ğadban,* 46 vd.
166 Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş,* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 107.

savunmuşlardır. Hanefîlerin bu tutumunu yorumlayan Köse, sadece boşamanın değil, yemin, köle azadı, nikâh gibi daha birçok sözlü tasarrufun, o muameleyi geçerli kılacak lafızlar telaffuz edildiği için kabul edildiğini ifade eder. Ancak Çağdaş İslam hukukçularından Muhammed Ebû Zehra, Abdülkerim Zeydân, Ali Muhyiddin el-Karadâğî, Zekiyyüddin Şaban, Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, Hüseyin Halef Cübûrî gibi isimlerin mükrehin sözlü tasarruflarının geçerli olmadığı yönündeki kanaati dile getirir. Ayrıca 25 Ekim 1917 tarihli Aile Hukuku Kararnamesinin 57. Maddesinin de mükrehin talâkının geçersiz olduğunu hükme bağladığını söyleyerek Hanefîlerin bu tutumunun pratikte bir anlam ifade etmediğinin altını çizer.[167]

Çağdaş âlimlerimizden Vehbe Zuhaylî'nin de "iğlâk" kelimesini "cinnet" olarak yorumladığını ve bu kavramı "aşırı sinir veya üzüntü sebebiyle idrak, kasıt ve şuur kapısını kapatan her şey olarak" olarak açıkladığını ifade etmek isteriz.[168]

3.2.2. Öfkeli Şahsın Boşamasıyla ilgili Mezheplerin Görüşleri

Öfkeli şahsın talâkıyla ilgili mezheplerin görüşlerini araştırırken, -daha önce de belirttiğimiz gibi- mezheplerin fürû-ı fıkha dair ana kaynaklarında böyle bir başlığa ve bu başlık altında yer verilen herhangi bir görüşe rastlamadık. Meseleyi özel bir risale ile ele alan İbn Kayyım'a kadar olan literatürde, bu konuya "mükrehin talâkı" veya "medhûşun talâkı" başlığı altında kısaca temas edildiğini gördük. Ayrıca bazı kaynaklarda konuya, "kinayeli lafızlarla yapılan boşamalar" başlığı altında değinildiğini tespit ettik. Bu sebeple burada kinayeli lafızlarla yapılan boşama konusuna da kısaca değinip ondan sonra mezheplerin "öfkeli şahsın talâkı" konusundaki görüşlerine yer vereceğiz.

Fıkıh usûlu âlimleri kinaye kavramını tanımlamak için, herhangi bir kelimenin ilk anlamının kullanılması uygun iken, ikinci anlamının tercih edilmesi[169], bir delil ile ortaya çıkına kadar kendisiyle neyin kastedildiği gizli olan söz[170], kastettiği mana ancak

---

167 Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 107.

168 İbn Teymiyye, *Mecmuu'l- Fetavâi,* 35/248-53; İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-muvakki'in,* 3/65; a. mlf:, *Zâdü'l-me'âd,* 5/215; Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi,* (İstanbul: y.y.,1990), 9/298.

169 Sa'deddîn Mes'ud b. Ömer Taftâzânî, *et-Telvih ala't-Tevdih li Metni't-Tenkıh fi Usuli'l-fıkh*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996/1416), 1/230.

170 Serahsî, *Usul*, 147.

söyleyenin niyetinin bilinmesiyle ya da bir karineyle anlaşılan lafız[171] ifadelerini kullanmışlardır. Kinayeli lafızlar kullanıldığında, lafzın gerçek manasının da kastedilmiş olabileceği, tâlî mana diyebileceğimiz ikinci mananın da çıkarılabileceği bilinmektedir. Bu sebeple konumuz ile ilgili olan talâk için kinayeli lafızlar kullanıldığında, tâlî mananın kastedildiği ancak sözü söyleyenin niyetinin bilinmesiyle ya da herhangi bir karineyle anlaşılabilir.[172]

Şâfiîler

Şâfiî hukukçular furû-i fıkıh eserlerinde konumuzla ilgili rivayeti ele alarak görüş belirtmişlerdir. Hadiste yer alan "iğlâk" lafzına "ikrah" anlamı vererek konuyu "mükrehin tâlâkı" açısından ele almışlardır.

İmrânî (öl. 558/1163),[173] Nevevi (ö. 676/1277),[174] İsnevî (ö. 772/1370),[175] İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), [176] Şirbînî (ö. 977/1570),[177] Remlî (ö. 1004/1596)[178] gibi önemli Şâfiî fakihlerin meseleyi bu açıdan ele aldığını söyleyebiliriz. Bunun yanında muhaddis Şâfiî alimlerin de aynı görüşte olduklarını ifade edebiliriz.

Konuyla ilgili rivayette yer alan "İğlâk" lafzının"öfke" anlamında tevil edilmesine karşı çıkan Şâfiî fukahâsı öfkeli şahsın talâkının geçerli olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak, iğlâkın diğer manalarının da olduğunu söyleseler de meşhur ve doğru mananın ikrah olduğunu ifade etmişlerdir.[179] Onlar, görüşlerini delillendirirken "*üç şeyin ciddisi de*

---

171 Ferhat Koca, "Kinaye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/kinaye#2-fikih (12.12.2022).

172 M. Fatih Turan, "Hanefîlerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 428.

173 Ebu'l-Huseyn Yahyâ b. Ebi'l-HayrİmrânÎ, *el-Beyan fî mezhebi'l-İmami'ş-Şafi'i*, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî, I-XIV, (Cidde:Dâru'l-Minhâc, 2000), 10/71.

174 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-Muhezzeb*, (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.),17/67.

175 Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdarrahîm İsnevî, *et-Temhid fî tahrici'l-furu ale'l-usul*, thk. Muhammed Hasen Hîtû, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 165.

176 Ahmed b. MuhammedİbnHacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtac bi-şerhi'l-Minhac*, (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1983), 8/32.

177 Muhammed b. MuhammedŞirbînî, *Muğni'l-muhtac ila marifeti meani elfazi'l-Minhac*, thk, Alî Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 4/470.

178 Muhammed b. Ahmed Remlî, *Nihayetu'l-muhtac ila şerhi'l-Minhac*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1993), 6/445.

179 Bkz. Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metalib*, 2/347; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtac*, 8/32.

şakası da ciddidir: nikahın, talâkın, ric'i talâktan dönmenin."[180] hadisine işarete etmişlerdir. Bu sebeple de öfkeli şahsın talâkını geçerli saymışlardır. Çünkü onlara göre hadis meseleyi gayet net bir şekilde açıklamıştır ve bir kişinin öfkeliyken de işin ciddiyetinin farkında olarak davranması gerekir. Diğer yandan Şâfiî alimlerin öfkeli şahsın talâkını geçerli saymalarının tek sebebi bu hadis değildir. Hz. Peygamberin öfkeliyken eşine zıhar yapan kişinin bu tasarrufunu geçerli sayarak, ileri sürülen öfke gerekçesini kabul etmemesi[181] de onlar için bir delildir. Bunun yanında Şâfiî fakihler, talâkın aslında bir anlık öfkeyle ortaya çıkmadığını, aksine önceden var olan sorunların, tartışmaların devamında öfkenin ortaya çıktığını ve bunun sonucunda boşama kararının alındığını ifade etmişlerdir. Yani boşama kararı aldıran öfke birden ortaya çıkmamış, aksine öfkeye sebep olan sorunlar, tartışmalar, anlaşmazlıklar birikerek öfkeye ve boşama kararına sebep olmuştur. Bu sebeple de yapılan talâk geçerlidir. Çünkü öfke, her ne kadar anlık olarak kişinin birden parlaması, sinirinin zirveye ulaşıp coşması olarak görülse de bu öfke bir anda oluşmaz. Daha önce yaşananlar, söylenenler kişide birikmiş ve bardağı taşıran son damla gibi yaşanan şey küçük bir olay bile olsa eski birikimlerin patlamasına sebep olmuştur. İlâveten, Şâfiîler hadd ve kısas gerektiren suçları öfke saikiyle işleyen bir kişiye verilecek cezanın düşürülmesinde öfkenin gerekçe gösterilmesinin herhangi bir etki yaratmayacağına vurgu yaparak, talâkın geçerliliği konusunda da öfkenin bahane edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Yani öfkenin, kişinin cezâî ve medenî sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağını, arkasına saklanılacak bir bahane olamayacağını savunmuşlardır.[182]

Şâfiî fakihlerin en önemli isimlerinden İsnevî'nin görüşünü burada belirtmemizde fayda vardır. Kendisi, iğlâk lafzının manasını ikrah olarak sınırlandırmanın caiz olmayacağını, zira Şâri'in kişinin maslahatını göz önünde bulundurarak "iğlâk" lafzının manasının ne olduğunu açıkça ifade etmediğini söyler. Bu kavramın aynı zamanda öfke, sarhoşluk gibi benzer durumları da kapsayabileceğini düşünerek, "Makâsıdu'ş-Şerîa" açısından düşünülmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca bu konunun fukahâ için zorluk

---

180 İbn Mâce, "Talâk", 13; Ebû Dâvud, "Talâk", 9; Tirmizî, "Talâk", 9; Dârekutnî, *Sunen,* 4/380; Hâkim, *el-Mustedrek,* 2/198.

181 Mürsel derecesinde olan bu hadis için bkz. Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra,* 7/632-633; İbn Hacer Askalani,*Telhisü'l-habir,* 111/220-221.

182 Bkz. Maverdi, *el-Havi'l-Kebir,* 10/227; lbn Rüşd (Ced), *el-Beyan ve't-tahsil,* 111/150-151; Nevevi, *el-Mecmu',* 38/209-210; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri,* 10/488-489; Aynî, *Umdetü'I-Kâri,* 20/251.

ve sıkıntı olduğunu belirtir.[183] Onun bu konuyu zorluk ve sıkıntı olarak görmesi, konunun karmaşık olduğunu ve kesin bir sonuca varmanın mümkün olmadığını düşünmesi olarak yorumlanabilir.

Şâfiîler genel olarak, öfke halinde verilen talâkın geçerli olduğunu savunmuşlar ve bunu sünnetten delil getirerek temellendirmişlerdir. Çünkü onlar hadiste geçen "iğlâk" lafzına ikrah manası vererek kastedilen geçersiz boşamanın zorlama altında yapılan boşama olduğunu savunmuşlardır. Yalnızca İsnevî, malum lafza sadece "ikrah" anlamı vermenin yetersiz olacağını, dinin maslahat ilkesi gereği bu kavramı daha kapsamlı düşünmenin önemini vurgulamıştır. İsnevî'nin bu konuda çağdaşı olan İbn Kayyım'dan etkilenmiş olabileceği de ileri sürülmüştür.[184]

Mâlikîler

Mâlikî fakihler de tıpkı şâfiîler gibi "iğlâk" lafzına "ikrah" anlamı vererek konuyu "mükrehin tâlâkı" açısından ele almışlardır.

Ebu'l-Velid İbn Rüşd (ö. 520/1126),[185] Karâfî (ö. 684/1285),[186] Harâşî (ö. 1101/1689),[187] Şemsuddîn ed-Desûki (ö. 1230/1815)[188] gibi alimler iğlâkın ikrah olduğu yönünde fikir beyan etmişlerdir. Ayrıca İbn Rüşd iğlâk lafzının "itbak/kapamak"anlamına geldiğini ve Mâlikî fakihlere göre doğru tevilin ikrah olduğunu ifade etmiştir. İğlakın "gazab" olduğundan hareketle öfkelinin talâkının geçerli olmadığını iddia eden kimsenin sözünün sahih olmadığını ifade ederek öfkelinin talâkının geçerli olduğunu belirtmiştir.[189]

183 İsnevî, *et-Temhid*, 165.
184 Aslan-Çınar, "Öfkeli Şahsın Boşaması", 18.
185 Ebu'l-Velîd Muhammed b. AhmedİbnRüşd, *el-Beyan ve't-tahsil*, thk. Muhammed Hacî ve dğr. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 3/151.
186 Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîsKarâfî, *ez-Zahire*, thk. Muhammed Ebu Hubze, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 4/54.
187 Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah Haraşî, *el-Haraşi ala Muhtasari Sidi Halil*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/33.
188 Şemsüddîn Muhammed Arafe Desûkî, *Haşiyetu'd-Desuki 'ala şerhi'l-kebir*, (B.y.y: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 2/367.
189 Ebu'l-Hasen Alî b. Abdusselâm Tusûlî, *el-Behce fi şerhi't-Tuhfe*, (Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/568-569, 548, 564.

Tusûli de (öl. 1258) benzer ifadeler kullanarak İmam Mâlik'in iğlâk kelimesini ikrah olarak tevil ettiğini belirtmiş, konuyu mükrehin talâkı üzerinden ele almıştır. O da diğer Mâlikî fakihler gibi öfkelinin talâkının geçerli olduğuna vurgu yapmıştır.[190]

Mâlikî fakihlerinden İbn Arabî (öl. 543/1148), öfkeli şahsın talâkının geçerli olduğunu ifade etmiş, bu yorumunu da öfkeli halde gerçekleşen zıharın geçerli oluşuna bağlamıştır.[191] Öfkelinin talâkının geçerli olduğuna dair Mâlikîlerin diğer bir delili de öfkeli halde yapılan yeminin ittifakla geçerli olmasıdır.[192]

Burada Mâlikî mezhebinin önemli isimlerinden Kadı İsmail b. İshak'a (öl. 282/896) ait olan bir görüşe yer vermemiz anlamlı olacaktır. O'na göre, *"Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren (lağv) yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah gafurdur, halimdir."*[193] ayetinde belirtilen kasıtsız (lağv) yeminden maksat, kızgınlık halinde edilen yemindir. Ayetten hareketle öfkeli şahsın yemininin geçersiz olduğunu söyler. Kadı İsmail b. İshak; Mâlikî mezhebince önemli olan imamlardan ve Irak ekolünün tanınan fakihlerinden biridir. Ona göre; kızgınlık ve iğlâk halinde yapılan yeminler, ayette belirtilen lağv yemini grubuna girmektedir. Kadı İsmail, Ali b. Ebi Talib ve İbn Mes'ud gibi bazı sahabilerin, kızgınlık halindeki mün'akid yeminleri bağlayıcı görmeyip, onları hükümsüz olarak değerlendirdiklerini ifade eder.[194] Bütün bunlardan hareketle Kadı İsmail b. İshak kasıt ve iradeye dayalı olmayan sözler sebebiyle Allah'ın kişiyi sorumlu tutmadığının altını çizerek, öfkeli şahsın tasarruflarından dolayı sorumlu tutulamayacağını ifade eder. İbn Kayyım lağv yeminleriyle ilgili bu yorumdan hareketle, öfkeli şahsın talâkının geçersiz olmasının, lağv yeminlerinin hükümsüz sayılmasından daha kuvvetli bir delil olduğunu söyler. Bunun sebebinin de tasarrufları hükümsüz kılma açısından öfkeli kişideki ehliyet arızasının daha kuvvetli olduğunu savunur.[195]

---

190 Tusûlî, *el-Behce fî şerhi't-Tuhfe*, I/568-569, 548, 564. Ayrıca bkz. Desûkî, *Haşiyetu'd-Desuki*, 2/366.

191 Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâhİbnü'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Hifnevî-İsmâîl Muhammed Şendîdî, (Kâhire:Dâru'l-Hadîs, 2011), 4/204.

192 Tusûlî, *el-Behce*, 1/548.

193 Bakara 2/225

194 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî,* 11/54.

195 İbn Kayyim, *İğasetü'l-lehfan fi talâki'l-ğadban*, 47.

Görüldüğü gibi, Mâlikî fukahâ, "iğlâk" lafzına verilmesi gereken mananın "ikrah" olması konusunda hemfikirdir, diyebiliriz. Bu lafzın, "gazab" yani öfke olarak yorumlanması onlar açısından mümkün olmadığından öfkeli kişinin boşamasının geçerli olup, tarafları bağlayıcı olduğunu savunurlar.

Hanbelîler

Mâlikî ve Şâfiî fukahâ arasında genel manada var olan görüş birliği, Hanbelî fukahâ arasında görülmemektedir. Konumuzla ilgili rivayet ve "iğlâk" lafzını ele alan Hanbeli fakihler, öfkeli şahsın talâkı konusuna da değinmişlerdir ve çoğunlukla "iğlâk" lafzına Mâlikî ve Şâfiîler gibi anlam vererek, meseleyi mükrehin talâkı olarak ele almışlardır. İbn Kudame (öl. 620/1223),[196] Ebu'l-Ferec İbn Kudâme (öl. 682/1283),[197] Zerkeşî (ö. 772/1370),[198] Burhanuddîn İbn Muflih (öl. 884/1479),[199] Buhûti (öl. 1051/1641)[200] ve İbn Duveyyân (öl. 1935)[201] bu fakihler arasında bulunmaktadır.

İbn Kudâme *el-Muğnî* adlı meşhur eserinde mükrehin talâkının geçersiz oluşu konusunda Ahmet b. Hanbel'in ihtilafının olmadığını açıkça belirtmiş ve "Allah ümmetimden hatayı, unutmayı ve zorla yaptırılan şeylerin günahını kaldırmıştır." hadisinin bu konuda en büyük delil olduğuna atıfta bulunmuştur. Aynı eserde İbn Kudâme İğlak lafzının geçtiği hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"İğlâk, kişinin tehdit altında bulunmasıdır. Kişi bu durumda söylediği sözü isteksiz olarak söylediğinden boşama hükmü geçerli olmamaktadır. Bu, tıpkı ikrah altında küfür kelimesi söyleyenin durumuna benzer."[202]

---

196 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmet İbn Kudâme, *el-Mugnî*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî-Adulfettâh Muhammed el-Hulv, (Riyâd: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1997), 10/350-351.

197 Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. MuhammedİbnKudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, (*el-Muğni* içinde), (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983), 8/242.

198 Ebû Abdillâh Muhammed b. AbdillâhZerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşi ala Muhtasari'l-Hıraki*, thk. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn, (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 5/390-391.

199 Ebû İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mubdi' fi şerhi'l-Mukni'*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/297.

200 Mansûr b. YûnusBuhûtî,*er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zadi'l-mustekni'* , thk. Abdulkuddûs Muhammed Nezîr, (Riyad-Beyrut: Dâru'l-Müeyyed-Müessesetü'r-Risâle, ts.), 560.

201 İbrâhîm b. MuhammedİbnDuveyyân, *Menaru's-sebil fi şerhi'd-Delil*, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1989), 2/233.

202 İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 351.

İbn Kudâme öfkeli şahsın talâkı meselesine aynı eserde kinayeli lafızlarla boşama bahsinde değinir. Ona göre, öfke halindeyken, bir adamın kinayeli olarak 'sen hür bir kadınsın' demesi halinde, talâk gerçekleşmiş sayılır. El-Kâdı (İyaz), Ebu Bekir ve Ebu'l-Hattab 'ın bu konuda iki görüşünün bulunduğunu ifade eder.

Birinci görüşe göre; Bu şekilde talâk gerçekleşir. Zira hâlin delaleti, söz ve amellere dair hükmü değiştirir. Bir insan, bir erkeği tazim etme halinde iken: "Ey iffetlinin, iffetli olan oğlu!" derse, onu övmüş demektir. Sövme halinde olduğunda ise ona açıkça iftira eder ve söver. Amellerde de durum böyledir. İşte buradaki öfke hâli, boşama maksatlı olduğundan talâk yerine gelmiş olur, denilmektedir.

İkinci görüşe göre ise; bu şekilde talâk gerçekleşmez. İbn Kudâme bu görüşün, Ebû Hanife ve İmam Şafiî'ye ait olduğunu söyler. Onların bu sözlerin talâk için sarih(açık) bir lafız olmayacağını, niyet etmediği için de söz konusu olan talâkın geçerli olmayacağını düşündüklerini ifade etmiştir.[203]

İbn Kudâme, kinayeli lafızların, boşama hakkında nadir olarak kullanıldığını örneklerle uzun uzun açıklar. Kendisini boşamasını isteyen kadına erkeğin verdiği boşama cevabının –boşama niyeti olmadığı sürece- boşamayı gerçekleştirmeyeceğini söyler. Ebu Hanife'nin de bu görüşte olduğunu ekler. İmam Ahmet b. Hanbel'in kastettiği boşamanın gerçekleşmesine sebep olacak kinayeli lafızların ancak "Sen hür bir kadınsın." gibi genelde kullanılmayan ifadeler olduğunu belirtir. Çünkü bu gibi ifadelerin genelde bir kimse tarafından eşine karşı kullanıldığı görülmemektedir. Kişi böyle bir kinayeli lafız kullanıyorsa talâkı kastetmiştir.[204]

Hanbeli fukahâdan bazı âlimler, tıpkı İbn Kudâme gibi öfkenin şiddet derecesine bakmadan öfkelinin talâkının geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.[205] Bazı Hanbeli fakihler ise öfkenin tanım ve tasnifini yapmış, buna göre talâkın geçerli olduğu ve olmadığı durumlara dair görüş bildirmişlerdir. Onlara göre, kişinin aklını kullanmasının önünde

---

203 İbn Kudâme, *el-Mugnî,* 359.

204 İbn Kudâme, *el-Mugnî,* 359-360.

205 Bkz. İbn Kudâme, *el-Mugni,* 10/359-360; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir,* 8/293; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşi,* 5/398; İbn Müflih (Burhânüddin), *el-Mubdi',* 6/295.

herhangi bir engelin olmadığı durumlarda yapılan talâk geçerli; akıl melekelerinin kaybolduğu durumlarda ise geçerli değildir.[206]

Öfkeli şahsın talâkı konusuyla ilgili özel bir risale ortaya koyan ve daha önce konumuzla ilgili rivayeti genel olarak değerlendirirken kendisinden bahsettiğimiz İbn Kayyim el-Cevziyye birçok âlimi fikirleriyle etkilemiştir. Hanbeli fukahâsının geç dönem temsilcilerinden sayılan İbn Kayyım, sarih(açık) lafızlarla bile olsa ikrah altında yapılan boşama için sarf edilen cümlelerin niyet ve kasıttan uzak olduğunu ve bu sebeple de geçerli olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca öfkenin şiddetiyle kişinin ağzından çıkan cümlelerin de geçersiz olduğunu ve kişiyi bağlamadığını savunmuştur.[207] İbn Kayyim, hocası olan İbn Teymiyye'ye (öl. 728/1328) atıfta bulunarak öfkenin şiddet derecesine bağlı olarak talâkın geçerli olup olmaması hususunu ele almıştır.[208] İbn Kayyım, ilgili hadisi kastederek, metindeki "iğlâk" lafzının Ahmed b. Hanbel ve Ebu Davud tarafından "gazab" olarak ele aldığını ifade ederek görüşlerini temellendirmiştir. Genel olarak söz konusu lafzın Hicazlı fakihlerce "ikrah", Iraklı fakihlerce ise "gazab" şeklinde tevil edildiğini ifade etmiştir.[209] Üstelik Hz. Ali (öl. 40/661), İbn Abbas (öl. 68/687-88) ve sahabeden diğerlerinin de bu görüşte olduklarını söylemiştir. İbn Kayyım'a göre öfkenin şiddetinden dolayı öfkeli kişinin kastı/niyeti ortadan kalkmaktadır ve bu boşama geçersiz olmaktadır.[210]

Özetle söylemek gerekirse, Hanbeli fukahâdan "iğlâk" lafzına "ikrah" manası verenler, öfkeli şahsın boşamasının geçerli olduğunu savunurken; "gazab" manasını verenler geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir.

---

206 İbn Müflih, Şemsüddin, *Kitabu'l-furu'*, 10/9-12; Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *eş-Şerhu'l-mumti' 'ala Zadi'l-mustakni'*, nşr. Muhammed b. Süleymân, (Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422-1428), 13/27-28; 15/299-300.

207 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lamu'l-muvakkı'in,* 3/46-47.

208 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-lehfan*, 38-39; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lamu'l-muvakkı'in,* 4/40.

209 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-lehfan*, 28, 36; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lamu'l-muvakkı'in*, 3/47.

210 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lamu'l-muvakkı'in*, 3/47-48, 79; 4/40; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğasetu'l-lehfan*, 45-47.

Hanefîler

Hanefî hukukçuların fürû-i fıkıh kitaplarında konumuzla ilgili rivayete ve bu rivayet bağlamında "iğlâk" lafzına ve manasına değinmedikleri görülmektedir. Ancak, bu rivayeti ve meşhur lafzın manasını ele alan birkaç Hanefî alimin konuya hadis şerhi, fıkıh lügatı, fetva vb. eserlerde yer verdiğini görmekteyiz. Öncelikle, bahsi geçen rivayet ve lafza değinen iki alimden ve görüşlerinden bahsedecek, sonra Hanefî fukahânın konuyla ilgili görüşlerine yer vereceğiz.

Hindistanlı Hanefî muhaddis Sindî (ö. 1138/1726), iğlâk lafzını "gazab" manasında yorumlamanın uygun olduğunu ifade etmiş ancak bununla beraber, "ğarib" lafızları açıklayan bazı alimlerce bu lafzın "ikrah" olarak açıklandığını da ifade etmiştir. Sindî, iğlâk hâlinin kişinin iradesini kilitleyen cünûn ve gazab halini de içine aldığını söyleyerek, kelimeye öfke manası vermiştir.[211]

Ahmed b. Hanbel ve Ebu Davud, "iğlâk" lafzını "gazab" olarak yorumlarken, onlardan önce ve sonra yaşamış birçok fakih, muhaddisin, kelimeyi çoğunlukla "ikrah" manasında yorumladığı görülmektedir. Sıbt İbnu'l-Cevzi gibi bazı Hanefî hadisçiler ise, doğru yorumun "cünun" olduğunu savunmuş ve "ikrah" ve "gazab" manasına yönelmemişlerdir. Sindî, burada diğerlerinden farklı olarak, iğlâk halinin ikrah manasının yanında iradeyi kilitleyen öfke ve deliliği de içerdiğini belirterek, her iki yorumu birleştirici bir yaklaşım sergilemiştir.

Hanefî âlim Sıbt İbnu'l-Cevzî (öl. 654/1256) *Isaru'l-insaf* isimli eserinde konumuzla ilgili rivayeti değerlendirmiştir. İbn Kuteybe ve Ebu Ubeyd'e atıfta bulunarak, "iğlâk"ın manasının "ikrah" olduğunu ifade etmiş ancak doğru olan mânânın "cünun" olduğunu belirmiştir. Böylece meseleyi, mecnunun boşaması olarak ele almıştır.[212] Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin ikrah manasını ön plana çıkaranları dikkate almayarak, konuyu "öfke" olarak da değil, "delilik" manasını ön plana çıkararak yorumlaması dikkate değer bir durumdur.

---

211 Sindî, *Haşiyetu's-Sindi*, 4/289.

212 Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî, *Isaru'l-insaf fi asari'l-hilaf*, thk. Nâsır el-Ali en-Nâsır el-Halîfî, Dâru's-Selâm, (Kahire: y.y., 1987), 378-379.

Ömer Nesefi (öl. 537/1142), "*Tılbetu't-talebe*" isimli eserinde, ilgili rivayeti ele almış ve metindeki iğlâk kelimesinin doğru manasının Sıbt İbnu'l-Cevzi'nin de ifade ettiği gibi "cünun" olması gerektiğini söylemiştir. İğlak halinin, kişinin eylemlerini kapattığını söyleyen Nesefi, bu lafza ikrah manasının da verildiğini, ancak bu manaya Hanefî alimlerin itibar etmediğini de aktarmıştır.[213]

Öfkeli şahsın talâkı meselesinin, -diğer mezheplerde olduğu gibi- Hanefî mezhebine ait literatürde özel bir başlık altında ele alınmadığını görmekteyiz. Özellikle İbn Âbidîn'e kadar olan tarihsel süreçte konuya sadece Talâk bahsinin içerisinde yer alan "Kineyeli lafızlarla boşama" kısmında değinildiğini söyleyebiliriz.

Öfkeli şahsın talâkı meselesine, *"Mebsût"* isimli eserinde değinen, Şemsü'l-Eimme Serahsî (öl. 483/1090), ***"Talâk'a benzer bir şekilde ayrılığı meydana getiren şeyler"*** başlığı altında kinayeli lafızlarla yapılan boşamalar kapsamında bazı görüşlere yer vermiştir. Burada Serahsî, talâka benzer olarak nitelendirdiği yani duyulduğunda boşamayı çağrıştıracak bazı lafızları tek tek ele alıp irdelemiştir. "Adam karısına şöyle dese…." şeklinde başlayan örneklerle durum analizi yapmıştır. Bu analizleri yaparken dikkatimizi çeken husus, hemen hemen her örnekte söylenen lafzın arkasında hangi niyetin olduğunun sorgulanmasıdır. Amellerin niyetlere göre değerlendirildiğine olan inancımız ve bu konudaki hadisin varlığı, konuyu alırken Şemsü'l-Eimme Serahsî için de temel prensip olmuştur, diyebiliriz. Öfkeliyken yapılan talâkın geçerli olup olmadığına dair açık bir fikir beyanı olmasa da Serahsî kinayeli ifadelerle ilgili olarak şöyle söylemektedir:

"Kadın kocasına 'Beni boşa.' dediğinde koca: İddet bekle deyip sonra 'bununla talâkı kastetmedim.' derse, biz Hanefîlere göre kazai hüküm bakımından tasdik edilmez. Şâfiîye göre ise tasdik edilir…Biz Hanefîler şöyle diyoruz: Boşama sonrasında söylenen bu sözle âdeten ancak talâk kastedilir. Yargıç zâhir ve mutad olana uymakla yükümlüdür. Öte yandan aynı söz bazen övme, bazen de yerme anlamında olabilir. Bu anlamlar birbirinden sözün öncesindeki duruma ve durumun göstermesine (içinde bulunulan

213 Nesefî, Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *Tılbetu't-talebe fi'l-ıstılahati'l-fikhiyye*, tlk. Hâlid Abdurrahmân el-Ak, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1995, 155.

duruma)göre ayrılır. Eğer durumun gösterdiği göz önüne alınmazsa sözün övgü mü yergi mi olduğu anlaşılmaz."[214]

Bu ifadelerden sonra Serahsî, söylenen sözlerin övgü mü yergi mi olduğunu anlamak için bu sözlerin söylendiği durumları ele alarak şöyle devam etmektedir:

"Kocanın bu tür sözleri söylediği durumlar üç türlüdür:

1-Boşamanın konuşulduğu durum,

2-Öfke durumu,

3-Hoşnutluk durumu(Normal durum)

Boşamanın konuşulduğu durumda, yukarıdaki sözleri söyleyen koca, yargı açısından hiçbirinde tasdik edilmez. Bilakis kocanın sözü kadının boşanma talebine verilen bir cevap olarak anlaşılır. Bu durumda, kadının boşanma talebi kocanın cevabında iade edilmiş/aynen kabul edilmiş sayılır." der ve öfke durumundaki görüşlere geçer.

"Öfke anında söylenen şu beş sözde kocanın iddiası yargı açısından tasdik edilir: "Sen Bâinsin." "Haramsın.", "Kesinsin.", "Serbestsin.", "Berîsin.". Çünkü bu sözler kötüleme (sövme) anlamı da taşırlar. Bu durumda bu sözlerin anlamı şöyle olur: "Sen dinden ayrılmışsın.", "Sen İslam'dan Berîsin.", "Hayırdan uzaksın."…v.b. Dolayısıyla bu sözlerden kesin talâk anlamı anlaşılmaz. Bunun için koca "bunlarla kötülemeyi kastettim." dese yargı açısından sözü kabul edilir."[215] diyerek Serahsî, öfke anında yapılan boşamaya benzer sözlerin her iki şekilde de anlaşılabileğini, bu durumda kocaya kastının sorulmasının ve ona göre karar verilmesinin doğru olacağını ifade etmiştir. Ayrıca devamında Ebû Yusuf'tan rivayet edildiğini belirttiği şu cümlelere yer vermiştir:

---

214 Serahsi, Şemsüleimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmet, *el-Mebsût* ,ed. Cevat Akşit , 6/125.

215 Serahsi, *el-Mebsût,* 126.

"Ebu Yusuf'tan rivayet edildiğine göre o, bu ifadelere şu dört cümleyi de eklemiştir: "Senin yolunu serbest bıraktım.", "Senden ayrıldım.", "Benim sana bir yolum yok.", "Senin üzerinde mülkiyetim yok.". Çünkü bu sözler de kötüleme anlamına yorumlanabilir. Bu durumda anlamları şöyle olur: "Benim senin üzerinde bir mülkiyetim yok. Çünkü sen benim mülk edinmeme lâyık değilsin.", "Kötülüğün ve kötü ahlakın nedeniyle benim sana karşı bir yolum yok.", " Şerrinden korunmak için senden ayrıldım.", "Benim yanımda değersiz olduğun için yolunu serbest bıraktım." Rıza ve hoşnutluk durumunda bu sözlerdeki niyeti konusunda kocanın sözü kabul edilir. Niyet olmadıkça bu sözlerle talâk gerçekleşmez. Bunların dışındaki sözlerde de durum aynıdır."[216]

Anlaşıldığı üzere öfkeli şahsın talâkı başlığı altında konuyu ele almasa da Serahsi, öfkeliyken kullanılabilecek ifadeleri tahlil ederken; bu cümleleri söyleyen kişinin, o anda taşıdığı niyetin önemli olduğunu ifade eder. Aynı eserde öfkeliyken söylenebilecek bir başka örnek ifade üzerinden Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve Ebû Hanife'nin görüşlerine yer vermiştir: "Koca, hanımına :"Sen benim karım değilsin," deyip bununla talâk niyet ederse bu durumda Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bu sözlerle kadın boş olmaz. Onlara göre bu sözler boş laflardır. Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Kocanın, 'sen benim karım değilsin.' sözü farklı anlamlarda anlaşılmaya uygun bir sözdür. Bu sebeple kocanın niyeti anlaşılmalıdır."

Konuyla ilgili olarak görüşlerine başvuracağımız bir diğer âlimimiz Kâsânî (öl. 587/1191)'dir. Onun meşhur eseri *Bedai'u's-sanai fi tertibi'ş-şerai*'de konuya temas ettiğini görürüz. Eserde onun söz konusu hadise ve iğlâk lafzına temas etmediğini, doğrudan olmasa da "hul" konusu bağlamında "gazab" sözcüğünü kullanarak öfkelinin talâkı konusunu ele aldığını söyleyebiliriz. Kâsânî, eserinin "Kitabü't-Talâk" bölümünde "Kinayede Niyet Şartı" başlığı altında bu konuya değinmiştir. Burada Ebu Hanife'den rivayetle Farsçada kullanılan bazı lafızları da örnek vererek kinayeli lafız olup olmamasını tartışmış, bu konuda İmam Muhammed ile Ebu Yusuf'un görüşlerine de yer vermiştir. Kinayeli lafızlarla yapılan boşamaların geçerli olması için boşama niyetinin olması gerektiğinden bahsettikten sonra muhalaa ile ilgili bir örnekte öfkeli şahsın talâkına değinmiştir.

---

216 Serahsi, *el-Mebsût*, 126.

Onun ifadesine göre; "kişi bir bedel zikretmeksizin eşine muhalaa yapsa ve daha sonra ben ancak onu boşamayı kastettim dese öfkeye delalet eden bir durum olmadıkça sözü tasdik edilir." demektedir.[217]

Buradan şunu anlamaktayız: Burada bahsedilen boşamanın geçerli olup olmaması öncelikle niyet şartına bağlı olarak görülmüş, boşama niyeti olması halinde de boşamanın geçerli olabilmesi, kişinin öfke halinde olmamasına bağlanmıştır. Görüyoruz ki, Kâsânî, öfke halinde yapılan boşamaların boşama niyetiyle yapılsa dahi geçerli olmadığını kabul etmektedir. Eserde başka bir yerde de öfke halinin dikkatli düşünmeye engel olduğunu ifade etmektedir. Kişinin maslahatı olan nikahtan çıktığının farkında olmadığını ve bunun bir mefsedet olduğunu gerekçe göstererk böyle bir talâkın muteber sayılmayacağını belirtmektedir.[218]

Öfkeli şahsın talâkı konusunu ciddi mânâda ilk olarak ele alan Hanefî alimin İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) olduğu söylenebilir.[219] Meşhur eseri *Reddu'l-muhtar ale'd-Durri'l-muhtar*' da konuyu ele alan İbn Abidin, öfkeli şahsın talâkı meselesine, medhûşun talâkı konusuyla birlikte temas etmiştir. İbn Âbidîn, İbn Kayyım'ın bu konudaki tasnif ve görüşlerine atıfta bulunmuş ve öfke halinin sinir krizine dönüşmesi durumunda yapılan boşamanın geçerli olamayacağı düşüncesini dile getirmiştir. Ona göre, öfkelenen ve dehşete kapılan kişilerin yaptığı veya söylediklerinden sorumlu tutulmamaları için, o kişilerin, "ne söylediğinin bilincinde ve farkında olamayacak kadar öfkeli" olması şart değildir. Söz ve davranışlarının ciddi olup olmadığının birbirinden ayırt edilemeyecek derecede iç içe geçmiş olması onların talâkının geçerli olmaması açısından yeterli bir kriterdir. Yani sadece bilme ve irade beyanı bu kişiler açısından hukuki bir sonucun ortaya çıkması için yeterli olmaz. Çünkü bu tercihler sağlıklı bir düşünmeye dayanmamaktadır. Nitekim eserinde İbn Âbidîn şöyle demektedir:

"Akıllı kişi; özü sözü doğru olan kimsedir. Ancak çok nadir de olsa böyle olmayabilir. Deli denilen kişi ise akıllının zıddıdır. Ancak bazı deliler de ne söylediğini ve ne yapmak istediğini bilirler. Hatta bazen öyle şeyler söylerler ki; onları tanımayan kişiler,

---

217 Kâsânî, 'Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedai'u's-sanai' fi tertibi'ş-şerai',* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 3/144.

218 Kâsânî, *Bedai',* 3/95.

219 Erturhan, "İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı", 211.

onların akıllı olduğuna şahitlik edebilir. Ama sonra yine aynı mecliste buna aykırı harekette bulunabilirler…O halde medhûş ve benzeri kimseler hakkında asıl olan, söz ve fillerinin bozukluğuna göre hüküm vermektir."

İbn Âbidîn'e göre, nasıl ki, akli melekeleri yerinde olan bir çocuğun bazı tasarrufları geçersizse öfkeli şahsınki de böyledir. Çocuğun akıllı olması onun bütün tasarruflarının hukuken geçerli olacağı anlamına gelmez. Çocuğun tasarrufları, ancak hukuki temsilcilerinin onaylamasıyla geçerlilik kazanır. Çocuklar, yararına ve zararına olan şeyleri tamamıyla bilme ve tasarrufta bulunma konusunda yeterli değildir. Tıpkı bunun gibi, öfkeli olan bir insanın, aklî fonksiyonlarının yerinde olması, öfkeli haldeyken yapacağı boşamayı geçerli kılmaya yeterli olmaz. Çünkü burada öfke, aklın varlığına rağmen, kişinin akıl dışı ve duygusal bir karar almasına sebep olmuştur.[220]

Bu noktada konuyla ilgili bir makalede yer verilen bir görüşü de belirtmek isteriz. Söz konusu makalede, İbn Âbidîn'in öfkeli şahsın talâkı konusunu ele alan ilk Hanefî hukukçu olduğu, ondan önceki dönemde füru-i fıkıh eserleri müelliflerinin -Kâsânî hariç- öfkelinin talâkı konusuna temas etmedikleri ifade edilmiş, bu durumun ilk dönem Hanefî alimlerin öfkelinin talâkını geçerli saydıkları anlamına gelebileceği gibi; geçerli saymadıkları anlamına da gelebileceği belirtilmiştir. Hanefîlerin öfkeli kocanın talâkı meselesine temas etmemelerinin ilginç ve dikkat çekici olduğu da ifade edilmiştir.[221] Ayrıca aynı makalede konuyu ilk olarak ele alan İbn Abidin'in de Hanefî fukahâya değil de İbn Kayyım ve Hanbelilere atıfta bulunmasının dikkate çekici olduğuna vurgu yapılarak, kendisini mukallit seviyesinde gören bir alimin kendi mezhebindeki görüşü bilmemesinin ve ona atıfta bulunmamasının mümkün olmadığı söylenmiştir. Önceki Hanefî alimlerin konuya dair açık görüşleri olsaydı İbn Âbidin'in ona mutlaka temas edeceğinin altı çizilmiştir. Hanefî alimlerden, Ömer Nesefi ve Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin de iğlâk lafzına "cünûn" manası vererek, mezkur lafzı öfke olarak anlamlandırmamaları da bu düşüncemizi desteklemektedir, denilmiştir. Mezkur alimlerin "iğlâk" lafzını "öfke" olarak ele almış olsalardı, öfkeli kişinin talâkını geçerli saymadıkları iddiası güçlenmiş

220 İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, 3/243, 244.
221 Çinar, Aslan, "Öfkeli Şahsın Boşaması", 243-260.

olurdu, ifadeleriyle de öfkeli şahsın talâkının geçerli olup olmadığı konusunda Hanefî ulemanın tamamını bağlayıcı bir görüşten bahsedilemeyeceğinin altı çizilmiştir.[222]

Konumuzla ilgili olarak, günümüz İslam hukukçularına baktığımızda Hayrettin Karaman *Mukayeseli İslam Hukuku* adlı eserinde; "İğlak halindeki boşama muteber değildir." hadisindeki iğlâk'ı Ahmet b. Hanbel, Şâfiî ve muhaddis Ebû Davud 'gazab' ile tefsir etmiştir. Bu tefsire göre şiddetli gazab halindeki boşamaların geçersiz olması gerekiyor." demektedir. Karaman, İbn Kayyım'a ait olan "Hırs gelir, akıl gider. Akıl gidince de talâkın şartlarından birisi bulunmamış olur." ifadeleriyle de bu görüşünü pekiştirmiştir. Ayrıca eserinde öfkeli kişinin talâkı konusunun genellikle birlikte ele alındığı "medhuş" kavramını, Karaman; "Gazab veya başka bir sebeple hayrı şerden ayıramaz, ne dediğini bilmez hale gelen kişi." olarak tanımlar. Kızgınlık ve öfke anında kişi faydasına veya zararına olacak şeyleri fark edebilmekten uzaktır. Özellikle öfkenin son derece arttığı durumlarda kişi delirmiş gibidir ve "medhûş" hükmündedir, denilebilir. Bu haldeki bir insanın vereceği kararın sağlıklı olmasından söz etmek de mümkün değildir.[223]

Günümüz İslam âlimlerinden Süleyman Ateş, *Kur'anı Kerim'de Evlenme Ve Boşanma* başlıklı makalesinde, tek bir defada üç talâkın birden kullanılması konusundaki görüşlerini belirtirken, bu durumun Kur'an'ın ruhuna aykırı olduğunu ifade eder ve şöyle söyler: "Hemen bir kızgınlıkla ağızdan çıkan bir sözle kadını boşanmış saymak, onun aleyhinedir. Yalnız onun değil, çoluk çocuğun ve kadının ailesinin de aleyhinedir. Bu, Kur'an'ın ruhuna tamamen aykırıdır." [224] Ayrıca devamında Hz. Aişe'nin rivayet ettiği "İğlak halinde boşama ve köle azadı olmaz." hadisinden bahsederek bu hadisin çok önemli olduğunu, İbn Mâce ve Hakim tarafından rivayet edildiğini ve sahih olduğunu vurgulamıştır. Buradaki "iğlâk" lafzıyla ilgili olarak da Ateş, şunları söyler:

"Ebu Davud, İmam Şâfii, Ahmed ibn Hanbel, Kadı İsmail, iğlâkı kızgınlık diye tefsir etmişlerdir. İğlâk, dilde kapatmak, kilit altına almak demektir. Kızgınlık hali de kişiye aklı selim ile düşünme kapısını kapatır. Bundan dolayı kızgınlık için iğlâk denmiştir. Kişi kızınca aklı karışır, sarhoştan, bir işe zorlanan (mükreh) insandan daha kötü bir duruma düşer. İstemediği şeyi söyler. Bu sebeple, Abdullah İbn Abbas: "Boşama, ancak

222 Bkz. Çinar, Aslan**,** "Öfkeli Şahsın Boşaması", 243-260.
223 Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam hukuku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1/356.
224 Süleyman Ateş, "Kur'anı Kerim'de Evlenme ve Boşanma", 271.

boşayan kişinin gönülden niyetiyle olur" demiştir. Buhârî şöyle diyor: Karısını boşamaya zorlanan kişinin, kızgınlık içinde olan kişinin, sarhoşun, yanılanın, delinin ve unutanın talâkı geçerli değildir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.): *"Ameller, niyetlere göredir"* demiştir. Cenabı Hak da: *"Rabbimiz, unutur ya da yanılırsak bizi cezalandırma"* buyurmuştur."[225]

3.2.3. Delillerin Değerlendirilmesi

Öfkeli şahsın talâkı konusunda yukarıda yer verdiğimiz mezheplerin görüşlerine baktığımızda; bu talâkı geçerli sayanlar ve geçerli saymayanlar olmak üzere temelde iki görüşün olduğunu söyleyebiliriz. Esasen bu konuda fikir ayrılığı olmasının temel sebebinin ilgili rivayette yer alan "iğlâk" kelimesine verilen farklı anlamlar olduğu görülmektedir. Araştırmamız sonucunda, bu kelimeye yüklenen başlıca mânâların "öfke, ikrah, baskı, cinnet, delilik, kızgınlık, tazyik ve bunlar sonucu kişinin bilincinin ve neye kastettiğinin yani asıl niyetinin engellenmesi, kapanması" şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bazı âlimler, bu anlamlardan yalnızca birini tercih ederken, bazıları kelimenin bu manalardan her biriyle te'vil edilebileceğini ifade etmiştir. Özetle "iğlâk" kavramı birden çok manayı bünyesinde barındıran müşterek bir lafız olması sebebiyle, fukahâ arasında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır.

Dilcilerin ve hadis ulemasının büyük çoğunluğuna, Mâlikî ve Şâfiî fakihlerin neredeyse tamamına yakınına ve Hanbeli alimlerin erken dönem ulemasının yine çoğunluğuna göre "iğlâk" lafzının "ikrah" manasına geldiği kabul edilmiştir. Buna göre hadisin anlamı, "*İkrah (baskı) altında boşama ve köle azadı geçerli değildir.*" şeklinde olmaktadır. İkrah manasını öne çıkaranlar, derecesi ne olursa olsun öfkeli şahsın talâkının geçerli olduğunu kabul etmişlerdir.

Bazı dil âlimleri, Ahmed b. Hanbel ve Ebu Davud' başta olmak üzere bazı muhaddisler, İbn Kayyım'ın da içinde bulunduğu bazı geç dönem Hanbeli fakihler, doğru tevilin "gazab" olduğunu vurgulamışlardır. Onların nazarında hadis, "*öfkeli halde boşama ve köle azadı geçerli değildir.*" şeklinde anlam kazanmaktadır. Bu hadis, öfkeli

225 Ateş, "Kur'anı Kerim'de Evlenme ve Boşanma", 271.

halde yapılan boşamaya itibar edilemeyeceğinin kanıtıdır. Burada İbn Kayyım'ın *"iğaset'ül-lehfan"*da "iğlâk" lafzına "gazab" yani öfke manası verirken, "*İ'lâmu'l-muvakkı'in"'*de anlam çerçevesini daha da genişlettiğini belirtmek gerekir. O, iğlâk durumunun "sarhoşluk, delilik, ikrah ve öfke" gibi niyet, anlayış, ifade kaybına veya bunların yok olmasına sebep olan bütün halleri kapsadığını ifade ederek iğlâkı yalnızca gazab olarak tevil etmenin, kavramı bu manayla sınırlamanın doğru olmadığına vurgu yapmıştır. Bu noktada Şâfiî fukahâdan İsnevî'nin de İbn Kayyım'ın "*İ'lâmu'l-muvakkı'in"'*deki görüşüne yakın bir tutum sergilediğini söylemek gerekir. İsnevî de söz konusu lafzın kapsamının daha geniş olduğu düşüncesindedir. Mezhebinin fukahâsının genel kabulünden farklı olarak, bu lafza sadece ikrah anlamı verilmesini doğru bulmamış, kavramın sarhoşluk ve benzer durumları da kapsayabileceğini ifade etmiştir.

İhtilafın ikinci nedenini ise, kızgınlığın hangi aşamasının talâka engel teşkil edeceği konusundaki tartışmaların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Öfke kavramı; başlangıç aşamasından, kişinin paniklemesine, etrafına dehşet saçmasına, kendisine ve çevresine zarar vermesine, bilincini kaybetmesine kadar birçok aşamayı içinde barındıran kapsamı geniş bir kavramdır. Buradan hareketle, her öfkelenen şahsın vereceği boşa(n)ma kararının geçerli olup olmayacağına dair fakihler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Fukahâdan bazısı öfkeyi ehliyet arızalarından biri olarak görmeyerek kızgınlık halinde verilen talâkı geçerli saymış, kimisi de aksini iddia etmiştir. Öfkenin başlangıç aşamasındaki halinin, kişinin aklını ve iradesini ciddi manada perdelemeyeceğinden hareketle bu aşamadayken öfkenin boşamaya engel olmayacağını yani başlangıç aşamasındaki öfkeli hal altında alınan boşama kararlarının geçerli olacağını savunanlar olmuştur. Bunun yanı sıra öfkenin ciddi manada üst seviyede olduğunun gözlemlendiği, kişinin ne söylediğini bilmez halde olduğu durumlarda ise öfkenin boşamaya engel teşkil edeceğini ifade etmişlerdir. Öfkenin bu son aşamasındaki halinde olan kişinin yapacağı boşamanın geçersiz olduğunu söylemişlerdir.

Öfkeli şahsın talâkını geçerli sayan Şâfiî ve Mâlikî hukukçular ile Hanbelî fukahânın bir kısmı, öfkenin şiddetinin derecesine bakmaksızın, bu haldeyken verilen talâkın geçerli olacağı kanaatindedirler. Bu hukukçuların temel gerekçelerinin şunlar olduğunu görmekteyiz:

a) Hz. Peygamberin, talâktan da bahsettiği "*üç şeyin şakasının da ciddisinin de ciddi"* şeklinde rivayet edilen hadis,

b) Öfkeliyken eşine zıhar yapan kişinin bu yöndeki tasarrufunu geçerli kabul edip öfke halini gerekçe gösterilmesini dikkate almaması ,

c) Boşamanın en fazla yapıldığı anlardan birinin öfke hali olması ve öfkeleninceye kadar boşamanın meydana gelmemesi sebebiyle bu halde gerçekleşen talâkın geçerli kabul edilmemesi durumunda hiçbir hukuk kuralının uygulanamayacağı iddiası,

d) Öfke halinin, diğer ehliyet arızalarında olduğu gibi (akıl hastalığı, bunaklık, bayılma, uyku) bu durumlarla ilgili hadis metinlerinde geçen "mağlûbün alâ aklihi" ifadesinin kapsamına girmeyeceği düşüncesi.

Öfkeli şahsın talâkını geçerli sayanlar, konuyla ilgili olarak kullanılan rivayetin, öfkeyi kapsamadığını da savunmaktadırlar. Onlara göre hadis metninde geçen "iğlâk" ifadesinin en doğru yorumu "ikrah" şeklinde olmaktadır. Ayrıca onlara göre, hadd ve kısas gerektiren suçları işleyen kişinin bu fiilleri öfke saikiyle gerçekleştirmesi nasıl ki onun cezasının düşürülmesini sağlamıyorsa, talâkın geçerliliği noktasında da her hangi bir etkisi olamaz. Yani bu görüşteki ulemaya göre öfke, bireyin cezai sorumluluğunu da medeni sorumluluğunu da yok saymaya gerekçe olamaz.

Öfkeli şahsın talâkını geçerli saymayanlara gelince; Hanbeli fukahânın son dönem temsilcileri ile Hanefî hukukçuların bu düşüncede olduklarını görmekteyiz. Bu görüşü savunanlara göre, talâkın geçerli olabilmesi için, öncelikle kişinin sarfettiği sözlerin bilinçli bir şekilde ağzından çıkmış olması gerekmektedir. Gönlünden geçen niyet ile sözünün uyuşmaması veya kişinin iradesi bozacak, aklını örtecek öfke ve kızgınlık hali de dahil olmak üzere duygularıyla anlık kararlar vermesine yol açacak durumların var olmaması lazımdır. Onlara göre şaşkın haldeki, paniklemiş (medhûş) kişinin tasarruflarının hukuken geçersiz sayılmasının sebebi, onun rutin davranışlarının, sözlerinin dışına çıkmış olmasıdır. Öfkeli kişi de bu açıdan bakıldığında normal davranışlarının ve rutininin dışına çıkmış, söz ve davranışlarında bozulmalar olmuştur. Kişinin irade beyanına benzer sözler söylemiş olması, sağlıklı ve gerçek bir iradeye ve kasta dayanmadığı sürece ciddiye alınamaz.

Çünkü kastın belli olmadığı hallerde, yalnızca görünürde var olan irade beyanı[226] hukuki bağlayıcılık açısından yeterli değildir. Kaldı ki aklı yerinde olmasına rağmen bir çocuğun bütün tasarrufları nasıl hukuken bağlayıcı değilse, akli fonksiyonları yerindeymiş gibi görünse de öfkeli kişinin o anda söyledikleri de bağlayıcı değildir.[227]

Öfkeli şahsın talâkını hukuken geçerli ve bağlayıcı olarak görmeyenler, öfke halindeyken insanın, bu atmosferden çıkmak ve psikolojik bunalım halinden bir an önce kurtulmak amacıyla boşamaya dair sözler sarfettiğini savunurlar. Burada kişinin niyetinin boşama olmadığını, tartışma ortamından veya o anki öfke halinin kişide meydana getirdiği ruhsal sıkıntıdan uzaklaşıp rahatlayabilmek için böyle bir davranışa sürüklendiğini ifade ederler.

226 Erturhan, "İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı", 6.
227 İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, 111/243, 244

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ

Evlilik, taraflar arasında yapılan sıradan bir akit değildir. Bağlayıcı hukuki sonuçlar doğuran, iyi düşünülerek alınması gereken bir karardır. Başlangıçta iyi dilek ve temennilerle kurulan evlilik birliğinin boşanma ile sonuçlanması, istenmeyen bir durum olsa da sonuç itibariyle meşru ve kabul edilebilir bir durumdur. Burada önemli olan husus, tıpkı evlilik kararı alırken olması gerektiği gibi boşanma kararının da aklı selîm ile alınmış olmasıdır. Çünkü; yoğun duyguların etkisi altında etraflıca düşünülmeden alınan boşanma kararlarının taraflar açısından olumsuz neticelerinin olabileceği yadsınamaz bir gerçektir.

İnsanoğlunun yaşadığı en yoğun duyguların belki de en başında "öfke" duygusu gelmektedir. Öfkeliyken alınan kararların sağlıklı olmadığı hususu, esasen günlük hayatta sıkça tecrübe ettiğimiz bir durumdur. Nitekim "öfkeyle kalkan, zararla oturur." diyen atalarımız, günlük yaşantılarından çıkardıkları dersi bu çarpıcı sözleriyle özetlemişlerdir.

Esasen öfke duygusu bir yönüyle delirme halidir. Bu açıdan bakıldığında insanın böylesine aklını yitirdiği bir anda söylediği sözlerin bir hükmünün olmaması gerekir. İnsan, yapısı gereği öfkelendiğinde, onu öfkelendiren kişiyi cezalandırmak, onun canını acıtmak ister. Eşler arasında yaşanan kızgınlıklar, tartışmalar ve kavgalar bazen öyle bir noktaya gelir ki, eşlerden biri bu sinir ve öfkeyle boşanmayı teklif edebilmekte veya erkek eşini boşadığını ifade edebilmektedir. Öfke hali aynı zamanda, kişide zorlama ve baskı oluşturmaktadır. Öfkelenen kişi zaten genellikle muhatabının herhangi bir konuda baskı yapması sonucu bu hali almıştır. Yani üzerinde baskı hissettiği için öfkelidir. Bu baskı halinden kurtulmak için de o anda boşanmayı çözüm olarak görmektedir. Kızgınlığı geçtiğinde ve baskı altında hissetme durumu ortadan kalktığında evliliğinin devam etmesini istemekte ve küçük sorunları büyüttüğünü görebilmektedir.

Kur'an'da önerilen üç aşamalı boşanma prosedürü, tarafların psikolojileri göz önünde bulundurularak tavsiye edilmiştir. Boşamanın tek seferde ve bir anda alelacele yapılması Kur'an ve sünnetin tavsiyelerine aykırıdır. Taraflara iddet adı altında düşünme fırsatı veren, en sonunda olmuyorsa devam edilemeyecekse boşanma imkânı tanıyan Kur'an ve sünnetteki ilkeler, İslam hukukçularının da, akıl ve iradeyi örten, sağlıklı

düşünme ve karar vermeye mani olan öfke ve benzeri hallerde yapılan boşamalara temkinli yaklaşmalarına vesile olmuştur.

Çalışmamızda; öfkeliyken alınan kararların, daha sonra taraflarda bitmeyen pişmanlık hissine sebep olmasından hareketle, öfkeli şahıslarca yapılan boşamaların hukuki açıdan geçerli olup olmadığını ele alırken, Kur'an ve sünnetin ışığında tarihsel süreçte İslam hukukçularının konuyla ilgili olarak ortaya koydukları görüşleri derledik. Bu konuda temel olarak, öfkeliyken yapılan boşamaların hukuki açıdan geçerli olduğunu savunan ve bu durumda yapılan boşamaların geçerli olmadığını savunan iki görüşün var olduğunu tespit ettik. İki tarafın da görüşlerini dayandırdığı ilkeleri gözler önüne serdik. Her iki tarafın da olayı ele alış ve olaya bakış açısından kendi içlerinde tutarlı olduğunu ifade etmek isteriz.

Şâfiî ve Mâlikî hukukçular ile Hanbelî fukahânın bir kısmı öfkeli şahsın talâkını geçerli saymış, Hanbelî fukahânın son dönem temsilcileri ile Hanefî hukukçular ise bu halde gerçekleşen talâkın geçerli ve bağlayıcı kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir, diyebiliriz.

Elimizden geldiğince geçmişten günümüze kadar konuyla ilgili görüşleri derlediğimiz bu çalışmamızın sonucunda; boşanma kararının evlilik kararı almak kadar hassasiyet gösterilmesi gereken bir karar olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Boşanmadan doğan hukuki sonuçlar da düşünüldüğünde bu kararın duygusal yoğunluk içerisindeyken alınmaması gereken bir karar olduğunu belirtmek isteriz. Dolayısıyla kanaatimizce, öfkeliyken alınan boşanma kararının uygulaya geçirilmeden önce akıl süzgecinden geçirilmesi elzemdir. Aksi takdirde alınan karar taraflardan en az birinde pişmanlık ve mağduriyete sebebiyet verecektir. Üstelik öfkeliyken ağızdan çıkan sözler makul olamayacağından geri dönüşü olmayan pişmanlıklar doğuracak, tamiri mümkün olmayan yaralar açacaktır. Bu noktada yetişkin bireyler olarak eşlerin, öfke kontrolü konusunda kendilerini geliştirmelerinin gerekliliği de karşımıza çıkmaktadır. Hepimizce malumdur ki; bir şeyi yıkmak kolay, ancak yapmak zordur. Bu nedenle binbir zahmetle ve özenle kurulan yuvaların düşüncesizce yıkılması her şeyden önce bunca emeğin heba edilmesi olacaktır. Bütün bu hususlar göz önünde bulundurularak öfkeliyken ciddi kararlar almaktan uzak durmak, bir karara varıldığı düşünülse de sonradan bunun üzerinde etraflıca

düşünmek gerekmektedir. Özellikle de bu karar sadece bireyin kendisini değil karşısındaki kişi ve kişileri de ilgilendiren evlilik gibi mühim bir konu olduğunda konu defalarca gözden geçirilmeli, yuvanın üyesi olan çocuklar göz ardı edilmeden, bencilce karar almaktan uzak olunmalıdır.

Kur'an ve Sünnette çerçevesi çizilen usullere uygun, kabul edilebilir bir talâkın taşıması gereken vasıflar, bazı sahâbelerin ve tâbiîn ulemasının konuya ilişkin tavırları ve tezimizi hazırlama süresi içerisinde anlamaya çalıştığımız öfkenin kişide meydana getirdiği bilişsel ve duyuşsal bozukluklar dikkate alındığında, öfke halinde gerçekleşen talâkın geçersiz sayılması gerektiği yönündeki görüşün; nassların ruhuna, Kur'an ve sünnetin temel ilkelerine daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak şunları söylememiz yerinde olacaktır:

Öfke, her ne kadar anlık bir tepki olarak görülse de çoğu zaman yaşanan pek çok olumsuz duruma zamanında verilmeyen tepkilerin birikiminin bir sonucudur. Yani aslında konumuz olan boşanmanın tarafı olan eşler, yaşadıkları küçük gibi görünen bir meseleye öfkelenip bir anda tepki vererek boşanma konusunu dile getirmiş gibi görünseler de aslında daha önce yaşadıkları olumsuz durumlarda veremedikleri tepkiyi farkında olmadan biriktirip o anda birden öfkelenmiş, olması gerekenden daha fazla tepki vermiş olabilirler. Bu açıdan da aslında eşlerin iletişiminin iyi olmasının veya olmamasının konumuz açısından önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Eşlerin birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmalarının, birbirini anlamaya çalışmalarının ve sorunları karşılıklı olarak rahatça konuşabilmelerinin hayati önem taşıdığını söylememiz mümkündür. Ayrıca evliliğin tarafları olan eşlerin her ikisinin de öfkelendikleri zaman sağlıklı düşünemediklerini ve birbirlerine karşı kırıcı olduklarını fark etmelerinin önemli olduğunu söylemeliyiz. Ancak bunun farkında olan eşlerin bu durum karşısında önlem alabileceğinin altını çizmek isteriz. Güzel olan şeylerin devamlılığını sağlamanın, onu korumak için çaba göstermekle doğru orantılı olduğu gerçeğinden yola çıkarak, evliliğin huzurlu bir biçimde devamı için eşlerin ikisinin de öncelikle istekli ve çaba gösterme konusunda hazır olmalarının gereğini belirtmeliyiz.

KAYNAKÇA

Acar, H. İbrahim. *İslâm Hukukunda Evliligin Sona Ermesi*. Erzurum: y.y., 2000.

Acar, H. İbrahim.“Talâk” md., TDV İslâm Ansiklopedisi https://islamansiklopedisi.org.tr/ (Erişim: 10.10.2022)

Adler, Alfred. *İnsan Tabiatını Tanıma*. Çev. Ayda Yörükan. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1994.

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: Çagrı Yay., 1992.

Akgündüz, Ahmed-Halil Cin. *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: Timaş Yay., 1990.

Aktan, Hamza. *Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü*.Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 2002, C. 5, s.5-16.

Altıntaş, Hayrani. *İnsan ve Psikoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Ankay, Aydın. *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*. Ankara: Turhan Kitabevi,1992.

Arkonaç, Sibel. *Psikoloji*. İstanbul: y.y., 1993.

Aslan, Nasi. “Fıkıhta Hüküm Bağlamında Niyetin Amele Etkisi - Bütüncül Bir Yaklaşım”, *5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi,* Ankara, Ekim 2019, Sageya Yayıncılık.

Aydın**,** Hayati. *Kur’ân’da İnsan Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları,2001.

Aydın, Mehmet Akif. *“Hukuk-ı Aile Kararnamesi”*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/314-318.

Aynî, Ebu Muhammed Bedrüddin Mahmud b. Ahmed , *Umdetü'lkari* şerhu Sahihi'l-Buhârî, Beyrut Daru'l-fikr, , 1-XXV Cüz, yy, ty.

Baltaş, Acar-Zuhal. *Stres ve Başa Çıkma Yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

Bardakoğlu, Ali. “İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi, Bu Yetkinin Sınırlandırılması ve Devri”. *Kadın ve Aile Sempozyumu.* Konya: Mehir Vakfı, 1998.

Beyhakî, Ahmet b. Hüseyin b. Ali. *es-sünenü'l Kübra.(thk.Muhammed Abdülkadir Atâ)*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994. I-X.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhıyye Kâmusu*. İstanbul:y.y., t.y.

Bostancı Naci vd. ''Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Öfke İfade Etme Biçimleri'', *Kriz Dergisi* 14/3, 2006.

Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 2003.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı yayınları,1992.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus.*er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zadi'l-mustekni'*, thk. Abdulkuddûs Muhammed Nezîr. Riyad-Beyrut: Dâru'l-Müeyyed-Müessesetü'r-Risâle, ts.

Canan, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Site*. İstanbul: Zaman Yayınları, t.y.

Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Cüceloğlu, Doğan. *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.

Cürcânî, Seyyid Şerif. *et-Taʿrîfât: Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, Çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Çağrıcı, Mustafa-Hökelekli, Hayati. "İrade". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/irade#1 (09.01.2022).

Çağrıcı, Mustafa. "Gazap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.13/436-437, İstanbul, 1996.

Çınar, Fatih-Nasi Aslan. "Öfkeli Şahsın Boşaması İle İlgili Rivayetin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29, (2017).

Desûkî, Şemsüddîn Muhammed Arafe.*Haşiyetu'd-Desuki 'ala şerhi'l-kebir*. Y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1993.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslam İlmihali*. İstanbul: 2009.

Düzgün, Şaban Ali. *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*. Ankara: Otto Yayınevi, 2016

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen-i Ebî Dâvud.* Beyrut: y.y., 1988.

Ebû Hanîfe, İmam-ı A'zam Nu'mân b. Sâbit. "el-Fıkhu'l-Ekber", *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*. Çev. Mustafa Öz. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2013.

el-İsfehânî, er-Râğıb. *Müfredâtü Elfâzil-Kurân*. Çev. Abdulbaki Güneş–Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra yay., 2006.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüg*ü. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.

Erturhan, Sabri. "İslam Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı", *C.Ü. Ilahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002).

From, Erich. *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*. Çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınevi, 1994.

Gazzâlî, Muhammed bin Ahmed. *İhyâu Ulumiddin*, Çev.Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi,1989.

Gazzalî, Muhammed b. Ahmet. *Oğluma*. Çev. H. Abdülhalim Akkul. İstanbul: Sinan Yayınevi,1972.

Geçtan, Engin. *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.

Haraşî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah. *el-Haraşi ala Muhtasari Sidi Halil*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn ed-Dımaşkî. *Reddu'l-muhtar 'ala'd-Dureri'l-muhtar*, thk. thk, Alî Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

İbn Abidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtârale'd-Dürri'l-muhtâr*. İstanbul: y.y., 1984.

İbn Duveyyân, İbrâhîm b. Muhammed.*Menaru's-sebil fî şerhi'd-Delil*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1989.

İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed. *Tuhfetu'l-muhtac bi-şerhi'l-Minhac*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1983.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihabüddin Ahmet b. Muhammed, *Telhîsü'l-Habîr*, Dâru'l-Mârife, I-IV, Beyrut ,ty

İbn Hacer el-Askalani, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *Fethu1-Bari bi* şerhi *Sahihi'I-Buhari* (thk. Abdülaziz b. Abdullah). Beyrut: Daru'l-fikr, 1-XV, 1415/1995.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkıîn an Rabbi'lâlemîn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, t.y.

İbn Kayyim el-Cevziyye. *İğasetü'l-Iehfan fi hukmi talâki'l-ğadban*. Thk. Muhamed Atili.Beyrut-Riyad: el-Mektebetü'l-İslami, 1408/1988.

İbn Kayyim el-Cevziyye.*Zadu'l-me'ad Fi Hayri'l-İbad* . trc. Şükrü Özen - Mehmet Erdoğan v.dğr., I-VI, İstanbul, 1988-1990.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed. *el-Mugni*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî-Adulfettâh Muhammed el-Hulv. Riyâd: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1997.

İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebir*, (*el-Muğni* içinde). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünen-i İbn Mâce, I-II*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1994.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut:Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 2015.

İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mubdi' fî şerhi'l-Mukni'*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyan ve't-tahsil*. thk. Muhammed Hacî ve dğr. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.

İbn Teymiyye, Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm.*Mecmû el-fetâvâ,* Beyrut:1983.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmu'l-Kur'an*. thk. Muhammed İbrâhîm el-Hifnevî-İsmâîl Muhammed Şendîdî. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2011.

İmrânî, Ebu'l-Huseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr. *el-Beyan fi mezhebi'l-İmami'ş-Şafi'i*, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî, I-XIV.Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000,

İsnevî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdarrahîm. *et-Temhid fi tahrici'l-furu ale'l-usul,* thk. Muhammed Hasen Hîtû. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs.*ez-Zahire*. thk. Muhammed Bu Hubze. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

Karaman, Hayreddin. *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul:y.y.,1992.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: y.y., 1986.

Karen, Horney. *Ruhsal Çatışmalarımız*. Çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınevi,1995.

Karslı, Necmi. *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Kâsânî, Alaüddin Ebü Bekir b. Mes'üd, *Bedaiü'-sanai' fi* tertfbi'ş-şerai'. Beyrut Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, I-VII, , ty.

Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Adalet Psikolojisi-Adaleti Engelleyen Psiko Sosyal Faktörler-" *Hikmet Yurdu Dergisi* 10, 2012, 61-105.

Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Terapötik Boşanma", *Bilimname Dergisi*, 9, ss.75-87.

Kaya, Yunus. *Tasavvuf İlmi*. Erzurum: E.A.Ü.İ.F. Yayınları, 1982.

Kınalızâde Ali Efendi. *Ahlâk-ı Alâ'î*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.,

Köknel, Özcan. *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi,1986.

Köknel, Özcan. *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi,1996.

Köse, Saffet.“Fıkhî Mezheplerin Teşekkül Devrinde "Fıkhın Dünyevîligi" Fikri ve Günümüzdeki Yansımaları", *İlam Araştırma Dergisi* 2/2 (Temmuz-Aralık,1997).

Köse, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş.* İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.

Kudûrî , Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmet. *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*. İstanbul: Ravza yayınları, 2018.

Lerner, H. G. *Öfke Dansı*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1996.

Maverdî, Ebu'I-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Havi'l-kebir* (thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdülmevcüd). Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, I-XVIII+Fihrist, 1994.

Mehmetoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyar el-Muhtar lil Fetva,* çev.Tevhit Ayengin. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Miras, Kâmil. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Terceme ve Şerhi*. Ankara: y.y., 1983.

Montaigne, Michael. *Denemeler*. Çev. Buket Yılmaz. İstanbul: Lacivert Yayıncılık, 2007.

Morgan, C. T. *Psikolojiye Giriş,* Ankara: y.y., 1980.

Muhammet Ali Danışman, *İğasetü'l-Lehfân fi Hükmi Talâki'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair),* İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.9, 2007, s.247-282

Necati, M. Osman. *Hadis ve Psikoloji*, Çev. Mustafa Işık. Ankara: Fecr Yayınları, 2000.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Menârü'l-envâr*, İstanbul: Lubab Yazma Eserleri İhya Ve İlmi Araştırma Yayınları, 2018.

Nesefî, Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *Tılbetu't-talebe fi'l-ıstılahati'l-fıkhiyye*, tlk. Hâlid Abdurrahmân el-Ak, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1995.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmu‘ şerhu’l-Muhezzeb*. Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, ts.

Özkalp,Enver. *Psikolojiye Giriş Dersleri*. Eskişehir, 1991.

Özmen, Suna Kaymak. “Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37 (2), 2004.

Remlî, Muhammed b. Ahmed. *Nihâyetu’l-muhtac ila şerhi’l-Minhac,* Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.

Sayar, Kemal. *Ruh Hâli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.

Serahsi, Şemsüleimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmet, *el-Mebsût* ,ed. Cevat Akşit , 1-30 cilt, İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.

Şa’bân, Zekiyyuddîn. *el-Ahkâmü’*s-s*er’iyye fî’l-ahvâli’*s-s*ahsiyye*. Bingâzi:y.y.,1993.

Şa’bân, Zekiyyuddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usulü’l-fıkıh).* Çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: y.y., 1990.

Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Usûl* (nşr. Ebü’l-Vefâ el-Efgānî), Haydarâbâd 1372.

Şen, Serpil. *Psikoloji*, İstanbul: MEB Yayınları,1992.

Şeriati, Ali. *İnsanın Dört Zindanı.*İstanbul: İşaret yayınları,2016.

Sindî, Muhammed b. Abdülhâdî, *Ḥâşiyetü’s-Sindî ʿalâ Ṣaḥîḥi’l-Buḫârî*, I-IV, Beyrut: y.y., 1953,

Şirbînî, Muhammed b. Muhammed. *Muğni’l-muhtac ila marifeti meani elfazi’l-Minhac*, thk. Alî Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.

Sıbt İbnü’l-Cevzî, Ebu’l-Muzaffer Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî, *Isaru’l-insaf fi asari’l-hilaf,* thk. Nâsır el-Ali en-Nâsır el-Halîfî, Dâru’s-Selâm, Kahire 1987, ss.378-379.

Taftâzânî, Sa’deddîn Mes’ud b. Ömer. *et-Telvih ala’t-Tevdih li Metni’t-Tenkıh fi Usuli’l-fikh,* Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996/1416.

Tatlılıoğlu, Kasım–Karaca Mehmet. "Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* 6/6 (June 2013).

Turan, M. Fatih. "Hanefîlerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27, 2016, s. 421-442

Tusûlî, Ebu'l-Hasen Alî b. Abdusselâm. *el-Behce fi şerhi't-Tuhfe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Üzüm, İlyas. "Gazap". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1996

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. Konya: y.y.,2002.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılahları Kamusu*, İstanbul: Eser Nesriyat, 1997.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'z-Zerkeşi ala Muhtasari'l-Hıraki*, thk. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993.

Zühayli, Vehbe. *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*. Çev.Heyet. İstanbul: Risâle Yay., 1994.